

ԼԼՄԱԳԻՐ
ԿՐԺԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆ
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՆԱԿԱՆ ԷՐԱՆՔ ԵՐԿՐԱՆՈՒՄԻ ԵՒՆ ՊԱՏՐԱՐԱՐԺԻԹԻԱՆ

ՆՈՐ
ԵՐԶԱՆ 1954

ԽԵ.
ՏԱՐԻ

«سِيُون» مجلة أرمنية شهرية، أدبية، ثقافية، للغة والبيان

"SION" an Armenian Monthly of Religion, Literature and Philology
Printed in JERUSALEM

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ		երես
— Երուսաղեմի Աթոռը երեկ եւ այսօր (Գ).		69
ԿՐՕՆԱԿԱՆ		
— Աղօթքին անհրաժեշտությունը.	ՊԱՐԳԵՒՆ ԳՐԻ. ՎՐԹԱՆԷՍԵԱՆ	74
— «Լուսման օրինաց սեր է».	ԶԱԽԷՆ ԱԲՂ. Զ.	76
ԳՐԱԿԱՆ		
— Մկրտիչ Պեռնիկյանի (4).	Յ. ՕՇԱԿԱՆ	78
ԲԱՆԱՍՏԵՂԺԱԿԱՆ		
— Զուրաբին սա՛ կը լուսնային...	ԱՇՏԻՇԱՏ	81
— Խաբկանք.	ԶԱԽԷՆ Ա. Զ.	82
— Վերանայ.	Թրգմ. ՎԱՀԱՆ ԹԷՔԷԵԱՆ	83
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ		
— Պատմությունը Խորենացիի Քննադատության (4).	ՀՐԱՆԴ. Ք. ԱՐՄԷՆ	84
— Գիլգամեշի դիւցազներգությունը (5).	ԱՆՈՒՇԱԿԱՆ ԱԲՂ. ԶՂԶԱՆԵԱՆ	87
ԽՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ		
— Խնդար.	Թրգմ. Ն. Ե.	90
ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ		
— Բարեկամության արուեստը.	Ա. Մ.	94
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ		
— Եկեղեցական - Բեմական.		98
— Պատգամական.		100
— Շնորհակալիք.		100
ՏԻՐՈՒՆԻ		
— Աղանի Մայրապետ Պագրեան.		100

ՍԻՈՆ-ի Տարեկան բաժնեգիրն է՝
բոլոր երկիրներու համար՝ Անգլ. Նիլին 20
Redaction of the Armenian Monthly SION
Armenian Patriarchate,
P. O. B. 4001
Old City - Jerusalem
Via Amman (Jordan)

تصدرها - بطريركية الارمن الارثوذكس مدير المطبعة - الآب زاوین ششانیان تطبع في مطبعة دير الارمن - القدس
مارس ١٩٥٢ العدد ٣

Proprietor - His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem. Armenian Patriarchate, Jerusalem.
Editor - Father Zaven Chinchinian. Armenian Convent, Jerusalem.
Printed by the Armenian Convent Printing Press, Jerusalem.

—≡ Ս Ի Ո Ն ≡—

ԻՐ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1954

≡ Մ Ա Ր Տ ≡

ԹԻԻ 3

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ԱԹՈՌԸ

ԵՐԷԿ ԵՒ ԱՅՍՕՐ

Տնտեսական. — Երուսաղէմի Աթոռը գերազանցօրէն կրօնական Հաստատութիւն մը ըլլալով հանգերձ, վաղնջական շրջաններէն սկսեալ ազգն ու Եկեղեցին հոն Ս. Տեղեաց իրաւունքներու կարգին ունեցած են նաև տնտեսական հարստութիւն ներկայացնող հողեր և շէնքեր, իբր ապահովութիւն Ս. Աթոռոյ նիւթական կարիքներու հայթայթման: Երուսաղէմի մէջ Մեծ Արտ կոչուած հողը, իր շինութիւններով, Յարութիւն պատրիարքի օրէն սկսեալ, և Յոպպէի, Ռեմլէի և Բեթղեհէմի վանքապատկան կալուածներն ու հողերը կը կազմեն տնտեսական հարստութիւնը Ս. Յակոբեանց Մայրավանքին: Հակառակ այս իրողութեան, ելեւմտական դժուարութիւնները միշտ անպակաս եղած են Ս. Աթոռոյ մէջ, հեռաւոր ու մօտաւոր անցեալէն սկսեալ, և ասիկա հետեւանք է զլիաւորաբար ոչ թէ ուղղամտութեան պակասին կամ յոռի տնտեսութեան, այլ անակնկալ ծախսումներու: Բացառիկ առիթներ, աղէտներ, անիրաւ պահանջներ միշտ իրարու յաջորդած են, հոս շինուածական նորոգութիւն մը կատարելու, հոն ամբարիշտ մրցակցութենէ ծնունդ առած շահատակութեանց առաջին առնելու համար, և տակաւին յաճախակի տաղնապններու ընթացքին իր կալուածական դրամազուլիսին մէկ մասին անշարժացման և նուազման հետեւանքով, ինչպէս պատահեցաւ Պաղեստինի մեր ներկայ աղէտի ընթացքին:

Ս. Աթոռոյ տնտեսական կեանքը և շինուածական ձեւնարկները սկզբնաւորուած Դուրեան պատրիարքի օրով, մեծ թափ ստացան զլիաւորաբար թորգում Սրբազանի պատրիարքութեան ընթացքին: Դուրեանի օրով կատարուեցաւ Պարոնտէրի այդիին տան և Ս. Թարգմանչաց ազգային վարժարանի շինու-

թիւները: Բայց ծանր եղաւ վանքին տնտեսական բեռը զոր 1927ի երկրաշարժի աղէտը պատճառեց: Բազմաթիւ շէնքեր կարևոր փնտսներ կրեցին: Ռեմէի մատուռը և վանատունը և քանի մը կարևոր կալուածներ հիմնադրատակ կործանեցան, իսկ Բեթղեմի վանատունը և վերնատան մատուռը զրեթէ կիսաքանդ եղան: Պէտք եղաւ իսկոյն նորոգել այս ամէնը, որպէսզի փնտսը աւելի չբազմապատկուէր և իրաւասութեանց կնճիռներ չկազմուէին: Այս շրջանին, Մեծ Արտի պանդոկներէն միոյն վրայ, վարձակալական ընկերովի շահակցութեամբ, աւելցուեցաւ նոյնպէս նոր յարկ մը, առանց վանքին վրայ նիւթահան ծանրութիւն մը աւելցնելու:

Իսկ Թորգոմ պատրիարքի շրջանը վանքի տնտեսական բարգաւաճման վերելքը կարելի է նկատել: Ան՝ Պատրիարքարանի ելևմուտքը ամուր հիմերու վրայ դնելու համար, հրաւիրեց Օսմանեան Կայսրութեան շրջանին իբր նախարար իր բարձր կարողութիւններով ծանօթ Վսեմ. Ոսկան Պէյ Մարտիկեանը, որ Ս. Աթոռ գալով, յարատե աշխատանքով հաստատեց վանքին համար յոյժ խնայողական տնտեսական գրութիւն մը: Կառավարութեան հետ կարգ մը խնդիրներ առկա կը մնային երուսաղէմի և Յոպպէի մէջ տեղի ունեցած բռնադրաւումներու հետեանքով: Թորգոմ պատրիարք ձեռնհասօրէն կարգադրեց զանոնք և կարևոր գումար մը զոյացուց, որուն վրայ աւելցուեցաւ Յոպպէաբնակ Ձէթինեան ազգային կտակին գումարը, ինչպէս նաև վանուցս սնտուկը զտնուող ուրիշ պահեստի գումարներ. ասոնցմով վանքին Մեծ Արտ կոչուած հողին վրայ կառուցուեցան արդիւնաբեր եօթ մեծ կալուածներ, Ձէթինաւէն, Միաբանաւէն, Կոլոսաւէն, Եսայի պատրիարքի եկեղ, Շիրայակիւրի եկեղ, Մայրապետաց եկեղ և Յովնաննէս պատրիարքի եկեղ անուններով: Հետզհետէ կառուցուած այս կալուածներուն եկամուտները յատկացուեցան թէ՛ պարտքի տոկոսներու վճարման, և թէ՛ պարտուց մայր գումարի շիջուցման: Սոյն միջոցներով կառուցուած և օտարներու նախանձը շարժող այս մեծ շէնքերէն զատ, կառուցուեցան նոյնպէս Փոնսէսիոններու գրութեամբ՝ Սինէմա մը և ուրիշ երեք շէնքեր, ինչպէս նաև Յոպպէի մէջ քարաշէն զեղեցիկ վարժարան մը:

Կարճ ժամանակամիջոցի մը ընթացքին, վանքի պարտքը իր կէսին պիտի իջնէր, հակառակ 1936ի Պապեստինի զործադուլին որ շուրջ տարի մը անշարժութեան դատապարտեց տնտեսական ամէն զործառնութիւն: Տեղափոխութիւններ, անանկութիւններ վարձակալներու մէջ, խոշոր չափով պիտի նըւազեցնէին նոյնպէս Ս. Աթոռոյ կալուածական հասոյթները: Այս իսկ պատճառաւ ոչ միայն ժամանակի մը համար պիտի թուլնար հինգ տարիներէ ի վեր սկսած տնտեսական վերելքին թափը, այլև Ս. Աթոռոյ ծախուց պիտի մեղմանէր հաւասարակշռել կարենալու համար, անհրաժեշտ կը դառնար ներքին փոխառութիւններու դիմել, որ պիտի կասեցնէր ժամանակուան մը համար պարտուց շիջուցման գործը, առանց դադրեցնելու սակայն շինարարութեան շարքը:

Հազիւ կարելի կ'ըլլար դարձեալ տնտեսական հաւասարակշռութիւն մը ստեղծել, տեղի կ'ունենար նախ Թորգոմ պատրիարքի անակնկալ մահը, յետոյ Համաշխարհային Բ. Մեծ Պատերազմը որ կը զուգադիպէր Մեսրոպ պատրիարքի շրջանին: Այս վերջնոյն հիւանդութիւնը, վանքէն ներս ստեղծուած ներքին Միաբանական անհասկացողութիւնները, պիտի խանգարէին ժամանակուան մը

համար վանքին ընդհանուր մեքենան և պիտի ունենային իրենց ազդեցութիւնը Ս. Աթոռոյ տնտեսութեան վրայ:

Կիւրեղ պատրիարքի տարիները մեր ներքին վէրքերը դարմանելու և վերը յիշուած պատճառներով վանքին ընդհանուր մեքենային ուժեղացման ժամանակամիջոց կրնար ըլլալ, եթէ Պաղեստինի ծանօթ աղէտը չգար վերջ դնելու վանքի տնտեսական անդամալուծութեան, և անով պայմանաւոր բոլոր զործառնութիւնները չմատնուէին տազնապի:

Ճիշդ է թէ Երուսաղէմի Աթոռը իր 1500 տարիներու գոյութեան ընթացքին շատ անգամներ ենթարկուած է այս կարգի աղէտներու, սակայն միշտ ալ կրցած է դիմանալ և շարունակել իր առաքելութիւնը շնորհիւ նախ մեր ժողովուրդի անվերապա օժանդակութեանը, ապա իր զինուորեալ ու անձնուէր Միաբանութեանը հերոսական ճիգերուն: Պատմութեան չեն պատկանած երբեք սքանչելագործ զոհողութիւններն ու մարտիրոսացումները այս Ուխտին, որուն կոչումն է եղած գերազանցօրէն այս Ս. Երկրին մէջ, ի վաղուց անտի, մեր կրօնական ու ազգային իրաւանց պահպանութեան զործը, միջազգային քրիստոնէութեան այս ոստանին մէջ: Իսկ այս օրերուն, որոնք վեց տարիներէ ի վեր կը շարունակուին, կազմելով Ս. Երկրի պատմութեան ամենէն տխուր էջերէն մին, շնորհիւ Աստուծոյ մշտանա օգորմութեան, Հայ ժողովուրդի ղիտակից զոհողութեան և Երուսաղէմի ուխտանուէր Միաբանութեան ճիգերուն, Աթոռը կը շարունակէ տակաւին իր դիմադրաւումի զործը, հակառակ տնտեսական այն ծանր տազնապի որուն ենթարկուած կը մնայ Հաստատութիւնը:

Մեր երախտագիտութիւնը չափ չունի նախ Հ. Բ. Բ. Միութեան նկատմամբ, որուն ամենահաս և սփոփարար ձեռքը վեց տարիներէ ի վեր միշտ հասու մեզի, բաշխելու իր օժանդակութիւնը մեր Հաստատութեան և անոր կամարներուն ներքեւ ապաստան գտած մերազնէից:

Երախտագիտութիւն Հիւսիսային և Հարաւային Ամերիկայի մեր հարազատներուն, ինչպէս նաեւ Եգիպտոսի և միւս գաղութներուն, որոնք առաւել կամ նուազ չափով ըրին իրենց կարելին և բերին իրենց օժանդակութիւնը Ս. Աթոռոյ և ժողովուրդի կարիքներուն:

Երախտագիտութիւն նոյնպէս բոլոր անոնց՝ որոնք չմոռցան իրենց իշխանական նուէրները զրկել Ս. Աթոռ: Այս վերջիններէն զլիսաւորն ու միակը կը հանդիսանայ Ս. Աթոռոյ բարեկամ և բարերար Վսեմ. Գալուստ Կիւլպէնկեանը, որ զիտէ տեղին ու ժամանակին սփոփարար հանդիսանալ որբին և անոքին: Ասոնք բոլորը իրենց կարգին և մեր աղէտին առիթով զիտցան նուիրագործել բարիքին զգացումը, ի յայտ բերելով անգամ մը ևս իրենց ցեղային ու հոգեկան ինքնութիւնը:

Իժուարութիւններ՝ որոնց մէջէն վեց տարիներէ ի վեր կ'անցնի այս Տունը, այնքան մեծ են, որ կը փորձուինք մտածել թէ հրաշքի հաւասար իրադարձութիւններ անհրաժեշտ են, կարենալ փրկելու համար զայն: Ասոնք, որոնք խոնարհաբար կը ջանան բազմապիսի այս դժուարութեանց ընդմէջէն կացութիւնը դիմաւորել մեր ժողովուրդին ու Եկեղեցիին խոնարհ և անձնուէր սպասաւորներ են և անոնց աղերսազին ճիգերն ու կոչերը միայն ու միայն ի հաշիւ ազգային այդ ժառանգութեան է որ կ'ըլլան:

Ըսած ենք այլուր ու նորէն կը կրկնենք թէ արամօրէն անարդար են բոլոր անոնք որոնք բացասական կեցուածք կը փորձեն ճշդել այս Հաստատութեան նկատմամբ, թէ՛ բանիւ և թէ՛ դրով: Փոխան անիմաստ և չարամիտ դատախետութիւններու, աւելի ճիշդ պիտի ըլլար անվերապահ աջակցութեամբ քաջալեր հանդիսանալ Հաստատութեան համար ի զիշերի և ի տուրնջեան աշխատող Միաբանութեանը ու չմոլորցնել հանրային կարծիքն ու խղճմտանքը, անտեսելով այսկերպ այն ինչ որ եղած է և կ'ըլլայ ամէն օր, ի զին ամենէն ծանր զոհողութիւններու:

Փառք նախախնամութեան, հակառակ վեց տարիներէ ի վեր շարունակուող տնտեսական տագնապին, Երուսաղէմի Աթոռը կը մնայ տակաւին ամբողջ իր իրաւունքներու և իրաւասութեանց մէջ: Մեր կրօնական, կրթական ու ժողովրդային կեանքն ու զործունէութիւնները, հակառակ դժնդակ պայմաններուն, անայլայլ կը շարունակուին: Անոնք որ տրտում և խարդախ մտայնութեամբ և տրամադրութիւններով կը փորձուին յաճախ տարակուսանքով վերաբերուելու Ս. Աթոռոյ զինուորեալ Միաբանութեան նկատմամբ, թող դան հոս, մեր կրօնի և ազգի այս յաւերժական յուշարձաններու և զանձատուներու կողքին, տեսնելու հաւատքի և կամքի այն զմայելի զործը, որ արդասիրն է եղած Ս. Աթոռոյ Միաբանութեան, ինչպէս երէկ, այնպէս ալ այսօր:

Իբրեւ վերջաբան ցարդ մեր յայտնած իրողութեանց և երախտագիտութեանց, անհրաժեշտ կը նկատենք հոս անգամ մը ևս յայտարարելու թէ Երուսաղէմի Աթոռը սեպհականութիւնն է ազգին, իսկ մենք նուաստ սպասաւորներն ու զինուորներն ենք միայն մեր ժողովուրդի դարաւոր իրաւունքներուն և պահապանը անոր սրբութեանց: Եթէ չենք կրնար ընել ամէն ինչ, կ'ընենք սակայն մեր կարելին, պահելու և պահպանելու համար ազգին այս ժառանգութիւնը:

Ծանր ու դժնդակ է մեր կացութիւնը, և վտանգի ենթակայ մեր իրաւունքները, մեր ժողովուրդին կը մնայ զանոնք փրկելու զործը: Հայ ժողովուրդը թոյլ պիտի տա՞յ որ անշքանայ դարաւոր զոհողութեանց զինը եղող այս ժառանգութիւնը, որ վտանգուին իր քրտինքովն ու արիւնովը զնուած իրաւունքները միշտազգային այս ոստանին մէջ, որ մթազնի ցեղին խղճմտանքը եղող կրօնական այս միակ Հաստատութեան լոյսը, հարցականներ՝ որոնք շուրուի կը մատնեն այլևս Աթոռին նուաստ պահապանները:

Մենք չենք կրնար մտածել սակայն որ Հայ ժողովուրդի գիտակից տարրը և զայն զխաւորող մարմինները կրնան թոյլ տալ որ զործուի այս նոր աղէտը, այս անգամ մեր իսկ անտարբերութեան ընդմէջէն: Հետեւաբար յանուն այս ժողովուրդի մեծագոյն առաքինութեան, որուն շնորհիւ ան կրցած է պահել ինքզինքը դարերով, յանուն մեր սրտառուչ անցեալին և ապա յոյսերուն, որոնք միշտ վեր բռնած են զմեզ պարտութիւնէն ու կորուստէն, յանուն ապրելու և ապրեցնելու մեր դօրաւոր բնազդին, որուն գէմ մեր վրայ ինկող հար-

ուածները փոխանակ մեզ ընկճելու, աւելի պայծառ զիտակցութեան են վերածեր զմեզ, նորէն կոչ կ'ուղղենք Սփիւռքի մեր բոլոր հարազատներուն և բոլորեզործական, կրթական ու ազգային մարմիններուն, որ չխնայեն իրենց կարելին, փրկելու համար ազգային և կրօնական այս ժառանգութիւնը:

Եթէ մեր այս վերջին աղերսագիրն աղաղակը, յանուն Ս. Աթոռոյ, չգտնէ իր կարելի արձագանգը մեր ազգային մարմիններու, բարեկրօն հոգիներու և առհասարակ արտասահմանի աւելի բախտաւոր մեր հարազատներու հոգիէն ներս, մենք ամենախոր ցաւով և բեկումնով պիտի պարտաւորուինք դադրեցնել նախ պարենաւորման օժանդակութիւնը երուսաղէմի մեր ժողովուրդին, որոնց թիւը այսպէս կամ այնպէս շուրջ հազարի կը հասնի: Հետեանքը այս ակամայ պարտաւորութեան այն պիտի ըլլայ՝ որ մեր ժողովուրդի այդ չքաւոր սակայն պատուական տարրը պիտի ստիպուի իր կարգին ափ առնելու օտար դուռներ, դիմադրաւելով օտարանալու ճամբան, զո՞ դառնալով մարդորսներու, որոնց չաւաշուք ստուերը, մանաւանդ այս կարգի տրտում պարագաններուն, զիտէ երկարիլ, իր մէջ առնելու համար անտէրունջ զոհերը, այս պարագային մեր կողմէն իրենց յանձնուած:

Պիտի ստիպուինք զոցելու Ս. Աթոռոյ ժառանգաւորաց վարժարանն ու Ընծայարանը, որուն մէջ կը պատրաստուին միայն Ս. Աթոռոյ ներկայ ու ապագայ ծառայութեան նուիրուող պահապանները, և Սփիւռքի մեր ժողովուրդի հոգևոր կարիքներուն նուիրուող մտքի և սրտի մշակները: Տրտում բաց ակամայ այս արարքը ոչ միայն լայն վէրք մը պիտի բանայ Ս. Աթոռոյ սրտին վրայ, այլ պատճառ պիտի դառնայ որ նուազած Միաբանութեան անդամները ի վիճակի չըլլան այլևս կատարելու Ս. Աթոռոյ պահպանման զործը, դնելով այսկերպ ազգային այս ժառանգութիւնը ստոյգ և վերահաս վտանգի մը առջև:

Պիտի ստիպուինք տակաւին դադրեցնելու մեր կրօնական և մշակութային հրատարակութիւնները, որոնք վերոյիշեալ տրտմութիւններու հետ միասին պիտի ամբողջացնեն ողբերգական պատկերը ազգին այս միակ Հաստատութեան որուն միջազգային դիրքն ու դերը հարստութիւն մը և փառք մըն է միանգամայն մեր ժողովուրդին համար:

Եթէ տխուր այս պատկերը այս անգամ մեր իսկ կողմէ չինուած, հաճոյք կ'ընայ պատճառել հայու անուան իրապէս անարժան չարաբարոյ այն կարգ մը նենդամիտներուն, որոնք իրենց հոգիի մութերէն կը դիտեն և կը դատեն այս Հաստատութիւնը, թող տանք ուրեմն որ շարունակուի չարիքի այդ զործը, հեշտանք պատճառելու համար ողբալի այդ դաւադիրներուն:

Սակայն մենք մեր յոյսը չենք կտրած մեր ժողովուրդէն, որուն սիրտը միշտ բաց է սրբազան ու հաւատարիմ ձայներուն, և անգամ մը ևս բաց հովիտ կը դիմենք մեր ժողովուրդի ուժերու անթաւամ շտեմարանին՝ անկէ սպասելու այն՝ որ տրամադրուած է միշտ անվթար պահելու իր սրբութիւնները:

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ԱՂՕՔԲԻՆ ԱՆՀՐԱՍԺԵՇՏՈՒԹԻՒՆԸ

Ոչ ոք կրնայ ուրանալ աղօթքին նշանակություն ու անհրաժեշտությունը, նկատի ունենալով Տէրունական պատգամը, որ կ'ըսէ «Պարտ է յամենայն ժամ՝ կալ յաղօթս և մի ձանձրանալ» (Ղուկ. ԺԸ. 1):

Ձանձրոյթը, բազմապիսի հոգերն ու մտատանջութիւնները, շատ անգամ մեզի մոռցնել կուտան աղօթքը:

Սակայն, հակառակ մարդոց առջևը ցցուած արդելքներուն և մտատանջութեանց, աղօթքը ոչ միայն անհրաժեշտութիւն մըն է, այլ նաև անտեղիտալի պէտք մը, զոհացնելու համար մեր հոգեկան ծաւալը:

Ս. Օգոստինոս ըսած է «Աղօթքը բանալի է որով կը բացուին մեզի համար երկնից դռները: Պարտական ենք անվրէպ պատուել զԱստուած, ամօքել իր բարկութիւնը մեր յանցանքներուն դէմ. պաղատինք իր բարեբարութեան, զթութեան և ողորմութեան՝ որպէսզի ընդունինք հոգեւոր և մարմնաւոր շնորհքները, որոնք մեզի պէտք են. և ասոնց ամենուն համար անհրաժեշտ է ամենօրեայ աղօթքը»:

Տէրտուղիանոս կ'ըսէր «Առսկալի է օր մը անցնել առանց աղօթքի»: Լամբնէ, Ֆրանսացի նշանաւոր և հանճարեղ փիլիսոփան ըսած է իրաւամբ «Աղօթքը կը թեթեւցնէ վիշտը, աւելի կը պայծառացնէ ուրախութիւնը: Մեր զժուարթութիւններուն մէջ զօրութիւն կուտայ, անբարոյնի քաղցրութիւն մը, ուրախութեան մէջ երկնային բուրում մը... Թող չնկեն ամէն կողմէն և ամէն օր հրացայտ հովեր, քամիներ, թող մարդու հոգւոյն վրայէն անցնին և չորցնեն, աղօթքը երկնային ցօղն է որ կը կենդանացնէ զայն»:

Աղօթքին անհրաժեշտութիւնը ճանչցուած և ընդունուած է բովանդակ մարդկութեան կողմէ, ինչ կրօնքի ալ որ պատկանին անոնք:

Ոչ մէկ աղօթք իր խորքին մէջ այնքան զեղեցիկ, վսեմ և համապարփակ է

որքան «Տէրունական Աղօթք»ը: Այդ աղօթքը որքան իմաստալից նոյնքան և պարզ աղօթք մըն է: «Տէրունական Աղօթք» կը կոչուի, վասնզի՝ մեր Տէրը սորվեցուց իր Առաքեալներուն: Քսան դարերէ ի վեր կը կրկնուի բայց ամենևին չի կորսնցներ իր արժէքը, վասնզի աստուածային է ան և աստուածային ճշմարտութիւններ կը պարունակէ իր մէջ: Աւետարանին մէջ Աւետարան մըն է ան, սիրոյ Աւետարանը, ճշմարտութեան Աւետարանը, պաշտամունքի և աղօթքի Աւետարանը:

Առաքեալները Տիրոջմէն աղօթք մը խնդրեցին և ըսին Անոր «Տէ՛ր, ուստ մեզ յաղօթս կալ, որպէս և Յովհաննէս ուսոյց աշակերտացն իւրոց» (Ղուկ. ԺԱ. 1-2): Յիսուս տեղի տուաւ իր Առաքեալներուն խնդրանքին և սորվեցուց անոնց «Տէրունական Աղօթք»ը, «Հայր մեր»ը:

Մեր հանապազօրեայ գիշերային, առաւօտեան և երեկոյեան պաշտամունքներու ատեն, անով կը սկսինք և անով կը վերջացնենք, «Օրհնելաք եղերուք» կցորդական աղօթք մը կամ աւելի ճիշդ փառաբանական աղօթք մը աւելցնելով անոր վրայ:

Երբայեցիները ունեցած են ուրիշ աղօթքներ իրենց պաշտամունքներու ժամանակ, որոնք կը սկսէին «Աստուած մեր», «Թագաւոր մեր», «Տէր մեր» սկսուածքներով:

Աղօթքը մեր կրօնական կեանքին մէկ անբաժան մասը կը կազմէ: Ամէն ազգ և կրօնք ունեցած է իր աղօթքը և աղօթելու ձևերը:

Աղօթք, Մոմապահութիւն և Ողորմութիւն իրարմէ անբաժանելի բարեպաշտական արարքներ էին Եբրայական կրօնքին մէջ, որոնք անցած են նաև Քրիստոնէութեան մէջ: Աղօթքին ընդունելութեան համար պայման կը նկատուէին Մոմապահութիւնը և Ողորմութիւնը:

Շատ մը քրիստոնեայ ազգեր աղօթքը սահմանած են այլևայլ տեսակետերով և ըմբռնութիւններով: Ս. Գրիգոր Նարեկացին, մեր մեծագոյն աղօթողը և բանաստեղծը այսպէս սահմանած է աղօթքը «Ի խորոց սրտի խօսք ընդ Աստուծոյ»:

Աղօթքին զլիսաւոր նպատակն է պաշտում, հնազանդութիւն, ծառայութիւն, թողութիւն և պաշտպանութիւն:

Աղօթքի ժամանակ, աղօթողը կը ստանայ ուժ, ներշնչում և պաշտպանութիւն: Մարդոս, ի բնէ ուժի մը պէտք ունի և այդ ուժը կուգայ Աստուծոյ, զիմա գրաւելու համար աշխարհային փորձութեանց: Սրտեռանդ աղօթք մը մարդոս կը դադրեցնէ մեղք գործելէ, վասնզի՝ մարդիկ ի բնէ մեղանշական ըլլալով, աղօթքին շնորհիւ կը դադրին մեղք գործելէ և կը դառնան առ Աստուած:

Սաղմոսերգուն իրաւամբ իր Սաղմոսն երէն մէկուն մէջ Աստուծոյ հանդէպ ծաւալու ըլլալը կը յայտնէ «Որպէս փափաքէ եղջերու յաղթերս ջուրց, այնպէս փափաքէ անձն իմ առ Քեզ, Աստուած» (Սղմ. ԽԱ):

Մեր կեանքը անվերջանալի պայքար մըն է: Այդ պայքարին մէջ կոտուելու և յաղթելու համար ներքին ուժի, ներշնչումի և օգնութեան պէտք ունինք: Այդ ներշնչումը և օգնութիւնը՝ մեզի կուգայ աղօթքին միջոցաւ. առանց աղօթքի բան մը չենք կրնար ընել, կը մնանք շուտաւ և մտամոլոր:

Պօղոս Առաքեալ իր Տիմոթէոս աշակերտին ուղղած թուղթին մէջ կ'ըսէ «Աստուած կ'ուզէ որ բոլոր մարդիկ փրկուին» (Ա. Տիմ. Բ. 4): Սակայն «բոլոր մարդիկ» փրկուելու համար գերազանց ուժի մը պէտք ունին. այդ միակ զօրութիւնը որ մարդոս փրկութեան տապանին կ'առաջնորդէ՝ աղօթքն է: Ողորմութիւնը բոլորին տրուած աստուածային շնորհք մըն է: Մեղքը տիեզերական է, ուշ կամ կանուխ անոր կը յաջորդէ տառապանքը «Ձայր մեղաւոր չարիք իւր որսասցեն ի կորուստ» կ'ըսէ Սաղմոսերգուն: Մարդիկ յաճախ մեղք գործելու միտում ցոյց կուտան, ինչպէս որ այս պարագան յիշատակուած կը զըտենք Մենդոց գրքին մէջ ալ «Զի միտք մարդոյ հաստատեալ են ի խնամա չարի ի մանկութենէ իւրմէ» (Ը. 21):

Սակայն Աստուած կը պատժէ մեղաւորը ու այս պատիժը կը տրուի մեղաւորին փրկութիւնը և դարձը ապահովելու համար միայն:

Անհեթեթ է ըսել թէ՝ աղօթքը կրնայ փոխել բնութեան օրէնքները: Աղօթքը բնութեան օրէնքները ալակերպելու համար չլինուած աղերս մը չէ ըստ ինքեան: Աստուծոյ հետ խօսելու լեզու մըն է ան,

ինչպէս նաև Աստուծոյ հետ յարաբերութեան մէջ մտնելու հոգեկան վիճակ մը՝ հաւատացեալին համար: Երբ մարդիկ մաքուր սրտով կ'աղօթեն, ջերմեռանդ հաւատքով Աստուծոյ դուրսը կը հայցեն, երբ Աստուծոյ կամքին կ'ենթարկուին, այդ ժամանակ Աստուած որ բնութեան օրէնքներուն տէրն է, Ինքը միայն զիտէ թէ ինչ պէտք է ընել Իր զաւակներուն և Իր սիրելիներուն:

Աղօթքին նպատակն է արթուն ըլլալ և փորձութեան մէջ չիյնալ: «Տէրունական Աղօթք»-ին մէջ շեշտուած է փորձութեան պարագան «Եւ մի տանիր զմեզ ի փորձութիւն»: Փորձութեան մէջ չիյնալու համար պէտք է սանձել կիրքերը, յոռի ունակութիւնները և ասոնք զիւրին բաներ չեն ըստ ինքեան: Մեր Տէրը բանիցս շեշտած է աղօթքին անհրաժեշտութիւնը ըսելով «Ձգոյ՛ ինքեք, արթուն մնացեք և աղօթք ըրէք, վասնզի չէք զիտեր ատենը երբ է» (Մարկ. ԺԳ. 33):

Ս. Գիրքը լեցուն է օրինակներով ցոյց տալու համար աղօթքին անհրաժեշտութիւնը: Մովսէս լեւան վրայ կ'աղօթէր և աղօթելու ատեն երբայեցիք կը յաղթին Ամադէկացոց: Յեսու աղօթքով Յորդանան գետը երկուքի բաժնեց, ուրկէ անցան Իսրայելացիները. աղօթքով ինկան Երկքովի պարիսպները: Դաւիթ աղօթքով յաղթեց Դողիաթին և ներում գտաւ Աստուծոյ իր զղջումովը: Եղիա մարգարէն երբ աղօթեց, Սամարացոց զաշտերը անձրևներով ոռոգուեցան և կանաչցան: Եղեկիէլ մարգարէն աղօթքով Ոգիաթագաւորին կեանքը երկարեց: Դանիէլ մարգարէն աղօթքով յաղթեց իր զրպարտիչներուն: Վերջապէս, աղօթքը հոգևոր և մարմնաւոր շնորհքներ կուտայ հաւատացեալներուն:

Յիսուս, Աստուծոյ երթալու նեղ դրան ճամբան կը բանայ քրիստոնեաներու առջև: Պաշտամունք և աղօթք երկու եզրերն են որ կը տանին հաւատացեալները աստուծոյ պաշտութեան իրական և մեծ խորհուրդին: Երկնքի դրան ոսկի բանալին հաւատացեալներուն ջերմեռանդ և սրտազին աղօթքն է:

ՊԱՐԳԵԻ ՎՐԴ. ՎՐԹԱՆԷՍԵԱՆ

“ԼՐՈՒՄՆ ՕՐԻՆԱՑ ՍԷՐ Է”

«Որպես սիրեաց զիս Հայր եւ ես սիրեցի զձեզ. Հաստատուի կացէք ի սէր իմ: Երբ պանիցէք զպատուիրանս իմ, կացցիք ի սէր իմ, որպէս ես զպատուիրանս Հօր իմոյ պանեցի եւ կամ ի սէր նորա:»

Այս է պատուէր իմ, զի սիրեսցիք զմիմեանս, որպէս եւ ես սիրեցի զձեզ: Մեծ եւս քան զայս սէր ոչ ոք ունի, երբ զանձն իւր դիցէ ի վերայ բարեկամաց իւրոց:»

(ՅՈՒՆ. ԺԵ. 9-13)

Նախաքրիստոնէական շրջանին, Յոյն հայեցողապաշտ միտքը տրամագծօրէն ներհակ ըմբռնում մը ունէր Աստուծոյ մասին, քան այն տեսակէտը զորս Հրեաները ունէին: Հրեաներու միջոցաւ Յունական հասկացողութեան հակադրուած գաղափարաբանութիւնը փոխանցուած էր Արեւելքին:

Յոյն իմաստասէրներուն համար տիեզերքը կը ներկայացնէր դաշնաւոր ամբողջութիւն մը որուն մէջ կարգի գաղափարը տիրական տեղ մը կը գրաւէր. ըստ այս կարգին, խոնարհագոյն աստիճանէ մը բարձրանալով, անոնք կը հասնէին բարձրագոյն աստիճանին — Տիեզերական կարգէն դէպի կարգադրիչը: Մինչ Յոյները ընդհանուրէն դէպի վին կ'ընթանային, կարգերէն դէպի կարգաստեղծը, Հրեաներուն համար քոյրութիւն տարբեր էր պարագան: Միաստուածութեան գաղափարը, մարգարէներու միջոցաւ, իրրեւ աստուածային յայտնութիւն, ժամանակ առ ժամանակ տեղի ունեցած էր մասնաւորաբար Հրեաներուն և ընդհանրապէս մարդկային ցեղին համար:

Քրիստոնէական հասկացողութեամբ բարութեան և գերազանց սիրոյ մը արդիւնք է աշխարհն ու ինք իր մէջ փոքրիկ աշխարհ մը նկատուող մարդուն գոյութեան կանչուիլը, վասնզի շնչաւոր արարածներէն ամենէն աւելի կատարելութեան ձգտող էակն է ան: Յայտնապէս կ'երևի այս պարագան երբ արարչագործութեան օրն իսկ Ծննդոց զրքին հեղինակը կ'ըսէ «Եւ ետես Աստուած զի բարի է» (Ծնն. Ա. 8): Այսպէս ամբողջ աստուածաշնչական պատմութեան սկիզբէն մինչև վերջ ակնյայտօրէն կ'երևի աստուածային Սիրոյ և բարութեան գործը:

Բայց նախամարդուն մեղանշումով ու

անկէ ետք Հրեաներու զանազան առիթներով գործած մեղքերուն համար Եհովան կը նկատուէր վրէժխնդիր Աստուած մը. «Աստուած, վրէժխնդիր Տէր, Աստուած վրէժխնդիր յայտնեցար» (Սաղմ. ԴԳ. 1):

Սակայն երկնքի և երկրի Արարիչը, այն որ ի սկզբանէ Սիրոյ և Բարութեան Աստուածն է, ժամանակի որակէ մէկ շրջանին չի դադրիր ըլլալէ նոյն սիրոյ և բարութեան Աստուածը որ Իր միածին Որդին կը զրկէ փրկելու համար անկեալ մարդկութիւնը իր մեղքերէն:

Աստուածային յայտնութեան մէջ, դարձեալ ժամանակի ընթացքին, Սիրոյ գերագոյն օրինակը Քրիստոս տուաւ մեզի: Հին Ուխտի վրէժխնդիր Աստուծոյ մը հասկացողութենէն ազատագրելով մարդկութիւնը տուաւ մեզի Նոր Ուխտի Հայրօրէն խնամող, Սիրով և Բարութեամբ օժուծ Աստուծոյ հաւատալիքը: Յիսուսի ծնունդէն վեց հարիւր տարիներ առաջ, Երեմիա մարգարէին միջոցաւ յայտնած էր Ան իր Նոր Ուխտը. — «Ուխտեցից տանդ Իսրայելի և տանդ Յուդայ ուխտ նորոյ: Ուխտ մը որ տարբեր պիտի ըլլար զոհի կենդանիներուն թափուած արիւնէն: Հրեաներ սոփորութիւն ունէին իրենց գործած մեղքերուն համար զոհեր մատուցանել, ու զոհի արիւնով ողորբել զԱստուած. սակայն առանց սիրոյ, պարզապէս իբրեւ պարտականութիւն կատարուող զոհագործութիւնը հաճոյ չէր թուած Աստուծոյ:

* *

Յիսուս, մատնութենէն և չարչարանքէն կարճ ժամանակ մը առաջ ըսած էր իր աշակերտներուն «ցանկանալով ցանկացայ զայս պատեք ուտել ընդ ձեզ»: քոյրութիւն տարբեր և եղակի ընթրիք մը, — վերջին ընթրիքը, ուր Քրիստոս հաստատեց Սիրոյ եղբայրութիւնը:

Աշխարհի վրայ շատ մը վարդապետութիւններ, կայսրութիւններ, հաստատուած են բռնութեամբ եւ ուրիշներու արեան գնով. Քրիստոնէական կրօնքն է որ բացառաբար հիմնուած է Սիրոյ և ներողամտութեան վրայ. Քրիստոս ի՞ր արիւնը տուաւ և ոչ թէ ուրիշներէն պահանջեց: Հոս ահա անկէ տեղի ունեցաւ ողորբական ապա

հրաշապատում տաճար Աստուածորդիին: Հրեաները մեխա մը կ'ուզէին որուն տիրապետութիւնը ընդարձակ ըլլար ա՛յս աշխարհի վրայ: անոնք չըմբռնեցին, չէին կրնար ըմբռնել Քրիստոսի սիրոյ վարդապետութիւնը, վասնզի աչքի զէմ աչք կը պահանջէին: Դինչ Քրիստոս կը պատգամեր՝ սիրել նոյնիսկ թշնամիները:

«Ես սիրեցի ձեզ, ինչպէս որ Հայրը զիս սիրեց» ըսաւ Յիսուս իր աշակերտներուն, վերջին ընթրիքի սեղանին շուրջ, և տուաւ անոնց նախ խոնարհութեան օրինակը, լուալով անոնց ոտքերը, որպէսզի անոնք ևս նոյնը ընեն իրարու: Ապա կ'առնէ հացը, օրհնելով կը բեկանէ և կուտայ իրեն իր մարմինը զարմացած աշակերտներուն: Տիրոջը և Վարդապետին մարմինը՝ որ քիչ մը ետք չարչարանքներու պիտի ենթարկուէր: Աշակերտներուն միջև բաժնուած այս հացն էր որ իր մեծ խորհուրդով պիտի միացնէր ամբողջ Քրիստոնէական Եկեղեցին իրեն հաւատացեալներու մէկ մարմին: Ապա զինին, օրհնելով կուտայ անոնց իրեն իր արիւնը, նոր Աւստը որ պիտի հեղու բազմաց մեղքերու թողութեան համար . . . :

Իւրաքանչիւր արարածի համար չկայ աշխարհի վրայ աւելի թանկ որեւէ բան քան մարդկային կեանքը, մարմինն ու արիւնը: Եանուն սկզբունքի մը, ճշմարտութեան մը, զաղափարի մը համար թափուած արիւնն ու տրուած կեանքն է որ մարդկային ընկերութիւնը կ'արժեւորէ բարձրօրէն ու այդպիսիներուն կը կոչէ մարտիրոս, սուրբ կամ հերոս: Մարտիրոսը, սուրբը և հերոսը, կը սրբանան, կը մարտիրոսանան, կը հերոսանան միմիայն այն ատեն երբ կը շաղուին, կը ծաղկին և վերստին կը ծնին Սիրոյ-Հրաշքին մէջ: Նուիրականութիւն մը և սրբութիւն մը ունի այս հասկացողութեամբ Քրիստոսի վերջին ընթրիքին հացին և զինին այս բաժանումը: Քրիստոս էր որ ըսաւ օրհնելով զանոնք առանձին առանձին, «Արասջիք զայս առ խմով յիշատակի»: Հացին և զինին այս բաժանումը կամ Քրիստոսի պատարագութիւնն խորհուրդը, վերջուշ մըն է բոլորին համար Անոր՝ մեր մէջ յաւիտեանական ներկայութեան, որպէս զի հաստատուն մնանք իր մեծ Սիրոյն մէջ, որպէսզի պահելով իր պատուիրանները

տեսապէս իր Սիրոյն մէջ ապրինք, արժանի ըլլալով այդ Սիրոյն:

Եթէ Յայնքը տիեզերքը իրեն ներդաշնակ cosmos կ'ընդունէին, անոր մէջ կարգի և զաղափարներու աստիճանաւորումը ընելով, Հրեաները միւս կողմէ Մովսիսական օրէնքներուն հպատակելով, օրինաւորութեան սահմաններուն մէջ կը մնային: և այսպիսով հեռու կը մնային աստուածային Սիրոյ ջերմութենէն: Յիսուս էր որ եկաւ «Լուսլ զօրէնս» Սիրոյ իր մեծ հրաշքով, բոլոր մարդոց հոգիները հալեցնելու իր Սիրոյն մէջ:

Աւետարանիչները իրեն ամենէն յուզիչ և սրտագրաւ դրուագներէն մէկը կը ներկայացնեն Յիսուսի վերջին ընթրիքը, ուր տեղի ունեցաւ Սիրոյ այս բանաձեւումը, զուցէ տեսակ մը նախապատրաստութիւն վաղահաս չարչարանքին, կարճ ժամանակ մը ետք պատահելիք զէպքերու արագ յաջորդականութեան: Կը զգար Յիսուս մօտալուտ վախճանը և ինքզինքը աւելի մօտ կը զգար աշակերտներուն, նոյնիսկ Յուդային, որուն համար պատառը թաթխելով կ'երկնցնէ: Քրիստոսի ամբողջ Տնօրինական պատմութեան մէջ, ակնատես կ'ըլլանք այսպէս մարդկայինին և աստուածայինին սերտ կապակցութեան: Անքակտելիօրէն ընդհուլուած են անոնք:

Եուզիչ է պահը. զուցէ Յիսուս կը տեսնէր տառապանքը, չարչարանքը, Գեթսեմանին, Գողգոթան: տարօրէն յուզիչ՝ մանաւանդ անոր համար որ, մարդոց ապիւրատութիւնը պիտի չըմբռնէր Սիրոյ գերազոյն զոհողութիւնը, անգամ և կոյր մնալով անոր առջև զԱյն պիտի առաջնորդէր . . . խաչելութեան: Եւ վերջապէս յուզիչ՝ վասնզի մեր մեղքերուն համար Տիրոջը խաչելութենէն ետքն ալ, Անոր պատուիրանները չպահելով, ամէն օր ներքնապէս բանիւ կամ գործով պիտի խաչեմք զինքը: Իր աշակերտները անգամ, Գեթսեմանի պարտէզին մէջ պիտի լքէին զինքը ու մօթին ապաւինած պիտի փախչէին: Ապահովաբար, Քրիստոս վերջին ընթրիքէն ետք, Գեթսեմանի առանձնութեան մէջ մտքէն կ'անցնէր այդեգործին առակը զորս պատմած էր իր շուրջի ունկնդիրներուն: Այդեգործը որ վերջապէս իր զաւակը կը զրկէ յուսալով որ զուցէ իր զաւակին հան-

դէպ յարգանք կ'ունենան և մտիկ կ'ընեն անոր: Մշակները չեն վարանիր . . . այդե-
զորմին գաւազն իսկ սպաննելէ:

Մատնութեան զիշեր. Գեթսեմանի ձո-
րին մէջ՝ լքուած իր աշակերտներէն, կը
տեսնէր Յիսուս լապտերներու տոգոյն լոյ-
սով, զինուած ամբոխ մը որ կուգար զինք
ձերբակալելու: «Զով կը փնտռէք» կը հար-
ցընէ Յիսուս անոնց ձեռքէն, աստուա-
ծային իր անձովն ու հմայքով լեցուն ապ-
շեցնելով ամբոխը:

Այս հմայքը ուրիշ բան չէր եթէ ոչ
ուժ մը, որով լեցուցած և ապաւորած էր
Ան միշտ մարդոց հոգիները: Բարութեամբ,
մարդասիրութեամբ լեցուն այս հմայքը և
համապարփակ սէրը Գրիստոսի բնութիւնն
իսկ է. ու ինչպէս որ չէր վարանած խո-
նարհարար ծնիլ անչուք այրի մը մէջ այն-
պէս ալ չվարանեցաւ աւելի խոնարհու-
թեամբ խաչուելէ մարդոց մեղքերուն հա-
մար, կենդանի օրինակով մը ցոյց տալու
համար թէ ունի ևս քան զայս սէր ոչ ոք
ունի, եթէ զանձն իւր զիցէ ի վերայ բա-
րեկամաց իւրոցոյ:

Աշխարհի վրայ բոլոր իշխանութիւն-
ներն ու բոլոր վարդապետութիւնները ան-
ցաւոր են. միայն Գրիստոսնէական հաւատքն
է որ անանց է վասնզի հիմնուած է ոչ թէ
բոնութեան՝ այլ սիրոյ և բարութեան վրայ:

Յիսուս չեկաւ օրէնքները փոխելու,
այլ լնուլ զօրէնս և յարումն օրինաց սէր էն:

Յոյսէն և Հաւատքէն ալ գերադանց է
սէրը, որովհետեւ կը յուսանք օր մը միա-
նալ Մեծ — Սիրոյն, կը հաւատանք Անոր
նախասնամութեան, բայց կը սիրենք ու
պիտի սիրենք Զինքը ոչ միայն աստենա-
կան կեանքին մէջ այլ անգեղնականին մէջ
ալ:

ԶՍԻԷՆ ԱՔՂ. Զ.

ԳՐԱԿԱՆ

ՄԿՐՏԻՉ ՊԷՇԻԿՍԱՆԵԱՆ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԸ

Բ) — Շնորհիմն, որ Մ. Պէշիկպաշեանի
բանաստեղծութիւնը պիտակող, ամենէն
ընդունուած առաքինութիւնն է, ողջուցը
ինչպէս յետ մահու անոր վարկը զաւար
պահող: Դժուար է սակայն ճիշդ տարազ-
ներ գործածել որոնք յաւակնէին բացա-
տրել սա չեմ ըսեր յատկութիւնը, բայց
մասնաւոր յարգարանքը, խնամքը, վայել-
չութիւնը, զո՛յ՝ անոր ամենէն տկար տա-
ղերուն ալ ներսը, լաւագոյններուն տուող
անհաւասարելի իրենց կերպարանքը: Գրա-
դիտութեան դասագիրքերը ոճի ընդհանուր
յատկանիշներէն մէկը կը դաւանին շնորհը:
Այդ վստահութիւնը բաշխեցէք դուք այդ
գիրքերուն միամտութեան ու ջանացէք ա-
ւելի իրաւ, ստուգելի իրողութիւններու ա-
պաւինիլ հասկնալու համար թէ ինչու անկէ
աւելի տաղանդաւոր, անոր ապրումներուն
որով մասին հաղորդ, մեր մէկ ուրիշ բա-
նաստեղծը՝ Պետրոս Դուրեան մեզի չթելա-
գրէ ոճի այդ աւագ յատկանիշին, շնորհիմն,
զգայութիւնը: Իրաւ է որ բանաստեղծ Պէ-
շիկպաշեանին օրերը, անոր գտած վարկը,
հիւանդ բայց քաղցր իր հմայքը կը գաշ-
նաւորուին անկէ մեզի հասած արդիւնքին
ձոցը: Բայց խնդրական՝ ոճի յատկանիշի մը
վերածել յաւակնիլ ներքինահոս այդ յօրին-
ուածքը մեր ամենէն մտերիմ՝ ծորումնե-
րուն — բանաստեղծութիւնը բաւ՝ ըլլալէ
առաջ խորքէ միշտ — որոնց մարմինները
պիտի ըլլան արուեստի գործերը: Ոմանք
ուղեցին այդ ելիքերգներուն մէջ, իրր գաշ-
նակութեան աղբիւր, գտնել կարծել ար-
դիւնք մը մեր զմայելի գրաբարէն, որմէ
այդ սիրերգները՝ սրտայայտ վկայութիւն-
ներ անուշտ, բայց որով գրուեցան, մա-
նաւանդ անցնող դարու կէսերուն, մեր
լեզուական արժանիքներու յայտարար մի-
այն ու այնքան անբաւական տաղաչափու-
թիւններ: Հիւրմիւզի Բարսեղեանը սրբարան

մըն է գրաքարեան շնորհին, առանց բանաստեղծութիւն ըլլալու: Զայնական կորով, լիահունչ առեղծութիւն, յորդ ձայնագեղութիւն մենք կը գտնենք զարթնաբարձրատունիի, Ալիշանի տաղերուն մէջը որոնք միշտ քիչ կը պատկանին բանաստեղծութեան: Վէճ մը չեմ ուզեր ստեղծել, Մէջտեղն են Ա- Զէֆէ-ն Ալիշանէն և Հրաշք-քերթուածները, Գարշնք և Լաշնայն Գեթէշնայն-Հայնը: Կարդացէք զանոնք իրարու ետեւէ որպէսզի համոզուիք թէ գրաքարը զիր մը չունի Պէշիկթաշիեանի շնորհը յորինելու ինչպէս Ալիշանի անարուեստ ջերմութիւնը պաշտպանելու հարկերուն առջև: Յետոյ, նախնեաց բարբառով մեզի հասած քերթողական գեղեցկութեանց հոյիւն մէջ ես չեմ հանդիպած համազումար այն քաղցրութեան, զաշնաւոր կշռութիւն որոնք Պէշիկթաշիեանի եղբերգները կը մասնաւորեն, իրաւ բանաստեղծութեան անառարկելի կնիքովը: Վերը տեսաք փորձ մը, այդ տաղերէն մէկը արեւմտահայ բարադին վերածելու: Իմ ջանքը ջանքն էր հոգեկան հարազատութիւնը գտնելու, մօտիկը մնալով բանաստեղծին ոչ միայն կըշռոյթին այլև բառերուն: Հոգեկան հարազատութիւնը հոս աւելի պատասխանատու տարազ մըն է քան նմանողութիւնը: Եթէ իմ փոխադրութիւնը չէ վրիպած իր առաջադրութիւնը նուաճելու մէջ, ասիկա կը մնանք պարտական բանաստեղծին և ոչ թէ փոխադրողին: Ու ահա ուրիշ ալ իրողութիւններ, այդ գրաքար տաղաչափութենէն ծնունդ առած: Շլացուցիչ է Բագրատունին, Յուրիշ՝ երբեմն Ալիշանը, քաղցր կիրքին թևերուն մէջ երբ կ'արձակէ իր միտքը դէպի արտերը իր պապերուն հոգեստանին: Միշտ սխրագին համ մը կայ տաղաչափ Հիւրմուգլին նախադասութեանց յարդարանքին ներսը: Խրիմեան (գրած է Հրաշք-քերթուածն նախնեաց բարբառով) երբեմն ժողովրդական պարզութիւն, տաքութիւն, հաղորդականութիւն կը յաջողի թեւագրել իր չքեղ բառակոյտովը: Արտօնութիւն կու տամ ես ինձի ըսել կարևորուն որ առանձին առանձին, այս հեղինակներէն իբրև տեսակարար խտութիւն իմ մէջ տեղ աւնող սաղաթութիւնները, որոնցմով մենք կը մասնաւորուինք մեր ամէն բանին մէջ, Պէշիկթաշիեանի տաղերուն ներսը կը դաշնաւորուին, առանց իմ գիտնալուս, կը համա-

գրուին, մանաւանդ չիմա, երբ ժամանակը փշրած է զբարբար զրոգ բանաստեղծներուն վարկը, լեզուական փառքը, սառնոց փոշիներուն տակ խզկելով՝ այն պուտ մը շնորհը որ ապրողին բաժինն է սա աշխարհի երեւին։ Պէշիկթաշիեան զինքը կանխողները մեզ կ'ընծայէ, հազիւ տառապելով աճառագանգային զժբախտութենէ մը։ Կայր հէքեաթը, անցման նմանողի։ Անշուշտ մեզքէի ծածկուիւր նոյնիսկ համբաւին ծիրանիւղը։ Դիտել կուտամ որ իր թարգմանութիւնները, նմանահանութիւնները (Քաշգարի Բաշգարի) միշտ կը պատկանին իր ձախողանքներուն զուկին։ Նդիւրեղակ Պէշիկթաշիեանը վեր է անանձնութեան, ճեշեաւկութեան վրէպներէն որոնք պիտի ըլլային կործանած ոչ թէ իր փառքը, այլ իր բանաստեղծութիւնը։ Կարգաւ Պէշիկթաշիեանի տաղերը — միշտ յաջողակները — կը նշանակէ ազատագրուիլ ինքիւմէն, երիտասարդանալ, նոյնիսկ մանկանալ։ Քաղցրանալ՝ երբ մեր ներկան, աւելի քան լեզի, կը թունաւորէ մեր արդէն ժանգաճար զգայաբանքները։ Հպարտանալ՝ պատկերին դիմաց այն կատարելութեան, շնորհին, իրանութեան որ մեր բանաստեղծութեան կատարողանքը կը յօրինէր, կայ քառսուն տարի, ու կը պահէ դեռ այդ կատարողանքը մեզմէ շատերուն համար որոնք իրենց ժողովուրդէն ամէնալու չափ անտիրտ չծնան։ Ու ապրիլ ինչպէս այդ տղուն տրուեցաւ այդ անորապիլի հանդէսը ցաւի ու վայելքի, խանդի ու «յուսակտուր» բեկումի, ծարաւին ու կարօտին որոնք անոր երիտասարդ մարմինը վերածեցին մաղմաղ կրակի։ . . . այսօր ալ բաժինն է մեզմէ շատերուն։ Կարգաւ Վարուժանը՝ ապրիլն է այդ տղուն հրաշքը զոր կը յօրինեն մեր արիւնն ու ճակատագիրը, մեզ զարնող բոլոր տըրտմութիւնները ու մեզ թեաւորող բոլոր երազները։ Կարգաւ Վահան Թէքէեանը՝ կը նշանակէ, միշտ մեզմէ շատերուն համար, կրկնել Մկրտիչ Պէշիկթաշիեանի տառաման, ոչ միայն Վահան Թէքէեանի հաշույն, այլեւ մեր հաշույն։ Սփիւռքը հազիւ կը հասկնայ այս ամէնը։ Մեր ամենէն շնորհալի բանաստեղծը չենթարկուեցաւ անշուշտ սփիւռքին կողմէ այն անտիրտ որքան անխելք ուրապողման որուն փաստը տուէր արեւելահայ քննադատները։ Բայց ազդուած է շուքերէ։ Հասկցուցէք այդ ինքնաբաւ տղոց որ Մ.

Պէշիկթաշլեանը ու բոլոր մեր իրաւ բանաստեղծները ենթակայ են մարդկային ակարութիւններու: Բայց սորվեցուցէք իրենց որ անտեղի, անուշադէպ ապաժմէ է մեր մեծերուն պզտիկութիւններովը զաւաճիլ: Կ'ընդունիմ որ քերականութիւն, տաղաչափութիւն, պարագայապաշտութիւն ու քերթողական կառոյց ու ընդլայնում, անոր տաղերուն մէկ մեծ մասին մէջ, կը վտանգեն իրաւին, խորունկին, ազնիւին նոյն իսկ ազնուականին բաժինները, բայց, կը յայտարարեմ որ կը մնան անբաւական կործանելու այդ արիւնամած շնորհը որով զատուած էր անոր երգը, երբ ողջ էր ասոնց հեղինակը ու կը զատուի այսօր երբ շրջանն ու մտայնութիւնը անդարձ հեռացած մեզմէ, հարկադրաբար մաշեցնէին պիտի այդ ստեղծումին ամենէն սուր արժէքները: Ինծի կուզայ թէ Պէշիկթաշլեանը արժեւորելու զժուարութիւնը մասամբ կը մեղմանայ, երբ զինքը տեսնէք իր ամենէն տիրական արժէքին մէջ, իր շնորհին մէջ որ կնիք մը կ'ըլլայ բազմադաշն, համակ քաղցրութիւն, զգուանք ու կախարդանք հոգիէն մեզի հասած գլուխգործոց տասնեակ մը քերթուածներուն: Ի վերջոյ հակասութեան մէջ չենք երբ կ'ենթադրենք որ բանաստեղծութիւն ըսուած — իրաւը — սրբազան ծորումի ակունքէ մը կուզայ, եթէ երբեք երբեմն մեզի տըրուած է հաստատել աղբիւրին ու հեղուկին հակադիր գարշաճքը, մարդոց արարքներուն ետին, ինչո՞ւ նոյն չափով չ'ըլլայ հաստատելի միւս կարելիութիւնն ալ որուն համեմատ գործն ու գործաւորը իրարու ըլլան հաւատարիմ: Աշխարհաբար քանի մը անթառամ քերթուածներ (Ա— Զէֆէլ—ն Ալէֆ—ալէ, Գ—աւ—ն, յԱլէֆ—ալէ—ալէ ֆէֆէֆէ, Ճէֆէֆէֆէ—ալէֆ—ալէ, Ալէֆ—ալէ, Ալէֆ—ալէ ֆէֆէֆէ) իրենց փոքր արարներուն մեղքը — լեզուական, պարագայական — շատոնց քաւեր են արդէն ու կը պատկանին մեր սրբութեանց: Անոնք այսօր անկարելի անուշութիւններ են մեզի համար, մեղեդային փափկութեամբ ու կախարդական շնորհով մը ընդելոյզ:

Ո՞ն ի՞նչ անուշ եւ ի՞նչպէս զով Առաւօտոց փրչես հովիկ,
Ծաղկանց վրայ գուրգուրալով
Եւ մազերուն կուսին փափիկի,
Բայց չես հովիկ իմ Հայրենեաց
Գրեմ' անցի՜ր սրբես ի բաց:

Ո՞ն ի՞նչ աղու եւ սրագին
Ծառոց մէջէն երգես րոչնիկ,
Սիրոյ ժամերն ի յանձառին
Ըզմայլեցան ի քո ձայնիկ:
Բայց չես րոչնիկ իմ Հայրենեաց
Գրեմ' երգի՜ սրբես ի բաց:

Ո՞ն ի՞նչ մրմունջ հանես վրակ
Ականակիս եւ հանդարտիկ,
Քու հայելոյդ մէջ անապակ
Նային զիրենի վարդն ու աղջիկ:
Բայց չես վրակ իմ Հայրենեաց
Գրեմ' հոսի՜ սրբես ի բաց:

Սրբապղծութեան մօտ բան մըն է սա հրաշալիքը ենթարկել վերլուծման, քննութեան, զննութեան, մանաւանդ այն աւագ փաստին դիմաց որ այդ շէնքին զիւրաքեկ ճարտարութիւնը կը զնէ մեր հասողութեան, երբ հոն գործածուած տարրերը կը պատկանին ամենէն վտանգուած ապրումներուն: Հով մը, թոչուն մը, վտակ մը, Այս ամենէն՝ մեր կրտսեր Ռոմանթիքները չքեղ մեղքեր, կորանքներ միայն կերպարաններն: Հո՞նք Մի գպիք, ինչպէս չեն գպիր երազի մը, պղպշակի մը, հէքեաթի մը: Հեղինակը՝ սա հրաշալիքին — Պէշիկթաշլեանի շնորհը, այս անգամ՝ գլխադրեալ ու մանաւորեալ, իրեն ժամանակակից ու բախտակից միւս քերթողէն ու աւելի վերջ՝ մեր իրաւ բանաստեղծներէն մենք ժառանգած ենք աւելի բարձրորակ գոհարներ, որոնք անկապուտ հարստութիւնն են այս ժողովուրդին: Բայց չունինք ոտանաւոր մը ուր երազն ու իրականութիւնը, հաճոյքն ու ցաւը, արտաքին զիւթաշխարհը ու ներքին զժոխքը, խաղաղ, պայծառ քնքշաճքն ու հերարժակ ողբերգութիւնը, փարելի համբուրելի մահը ու մարդկորէն սուրբ, արդար քանի մը խորագոյն յոյգեր ըլլային համադաշնուած միշտ զժուար որակելի անուշութեան, շնորհին մէջ, իրաւ, տաք, սրտի զպող նոյն աստն, որքան ատոնք ամէնքը մեզի կը տրուի զգալ ու ապրիլ Ա— Զէֆէլ—ն Ալէֆ—ալէ միւս գոհարին մէջ:

Յ. ՕՇԱԿԱՆ

ԶՈՒԹԱԿԵՆ ՍԱ՛ ԿԸՇՌՈՅԹԵՆ...

ԶԱԽԵՆ Ա. Զ.ԻԳ

Զուրակի սա՛ կը բռնոյրին, մեղեդիի սահումին
 Զայներու տա՛ «սառ - անց» էն՝ կը լեցուի աչքս վրէժէն.
 Վի՛ճս մ'անձանօք մընացած ու միմիայն մերք բացուած
 Արարչութեան Գաղտնիքին զրոնելու սփոփ մ'հոգիի...:

Զուրակներո՛ւ կը բռնոյրին — Եղերգութիւն Զայնովսի — ,
 Ես հոգւոյս մէջ կը պատմեմ, ձայներու նոր բարբառով,
 Ծընունդ *մանկան*՝ հրաշալի, երջանկացող՝ պարտէզին
 Իր առաջին օրերուն ... յետոյ, մեծցած *պատանւոյն*,

Ինքզինքին դէմ յար կը բռնուի, երազելով ներքընչման
 Աշխարհը մե՛ծ ու յաւի՛տ. *մարդո՛ւն*, յետոյ որ եղաւ
 Ու կըրեց ցա՛ւ. ամբարե՛ց շեմարանին մէջ հոգւոյն ...:
 Հիմա այդ մարդն է նըսած դարձեալ այսպէս միս մինակ,

Ու զուրակի կը բռնոյրին, մեղեդիի սահումին
 Զայներու տա՛ «սառ - անց» էն՝ կը լեցուի աչքն իր, վրէժէն.
 Վի՛ճս մ'անձանօք մընացած ու մի միայն մերք բացուած

Արարչութեան Գաղտնիքին զրոնելու սփոփ մ'հոգիի ...:

Ա. ՇՏԻՇՍՏ

Խ Ա Յ Ա Ն Ջ

Այլքս անբարք կը նայիմ բնութեան մեծ տառնին.
Սահանքին մէջ գետակին, պայծառապալ փրփուրին
Բիւրեղ օրերը կեանքին, կը փերուին ու կ'անցնին
Յաւակն անսակ երախին, ժամանակի ուկեանին:

x

Մտածումի պէս կ'անցնին ձուկերն իրենց մրափին.
Հազար բզզիւն գոռելի միջոցին մէջ կը լսուի.
Թիթեռ մ'արբիւ արեւէն ծաղիկներու բաժակին
Սիրսն իր փոքրիկ կը պարպէ, ո՞վ կ'ըսէ կեանքն ունայն է...:

x

Բզէզ մ'անդուլ կը կանչէ — զարունն հեշտանք կը ծորէ,
Կաղամախի կասարէն սարեակն իր սէրը կ'երգէ,
Հովն ալ ջուրին օրօրէն ծառերն անվերջ կը շոյէ:

x

Հովութեգութիւն մը հեռուէն՝ բլուրն ի վար կը բափէ
Տարփոս սիրս մը սրինգէն, արեւն առէջ առ առէջ
Մարմանդին վրայ քնեօրէն՝ կեանքին պսակ կը հիւսէ:

x

Սահանքին մէջ գետակին, բիւրեղ օրերը կեանքին
Կը փերուին ու կ'անցնին՝ ժամանակի երախին...:

ԶԱԻԷՆ Ա. 2.

Վ Ե Ր Ա Ն Ա Ն

Լընակներէն, ձորերէն ու ծովերէն բարձր, վեր,
Սւելի վեր քան լեռներն, անտառները եւ ամպերն,
Արեգակէն ալ անդին, երեւներէն ալ անդին,
Լուսաւորեալ գունդերու սահմաններէն ալ անդին:

Ո՛վ իմ ոգիս, դուն կ'երթաս, կը սրլանաս հապկաշարժ,
Եւ լուրորդի մը պէս քաջ կոհակներու սիրահար,
Դուն կ'ախօսես խնդագին անհունութիւնը խորունկ,
Անպատմելի հեշտութեամբ մը առնական եւ առոյգ:

Գրեա՛, քրո՛ի՛ր շա՛ս հեռուն այս ժահոյքէն ախտագին,
Գրեա դառնալ սուրբ, անբիծ օրերուն մէջ լեռնային,
Եւ ըմպէ, ի՛ր ըմպելի մ'աստածային, անապակ,
Անչինջ հուրէն, որով լի են միջոցները յըսակ:

Եսին բազում հոգերու եւ լայնանիստ վիշտերու,
Որ կը հնչեն ծանրութեամբ մեր միգամած կեանքերուն,
Երանելի է այն որ հուժկու բեռով մը կայտառ
Կրնայ սլանալ դէպ դաշտերը լուսեղէն ու պայծառ:

- Որուն խոները, ինչպէս արտոյտները առտուան,
Ազատ քրոյ՛ք մը կ'առնեն դէպի երկինքն անսահման
- Որ կ'սաւառնի կեանքին վրայ եւ կ'ըմբռնէ իւրովի
Ծաղկանց բարբառն ու լեզուն համայն երկրի իրերուն:

ՇԱՐԼ ՊՈՏԼԵՌ

Թրգմ. ՎԱՀԱՆ ԹԷՔԷԵԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԽՈՐԵՆԱՑԻՒ

ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹԵԱՆ

4

Գառնիկ Ֆնտզեան, քաջ գրաբարագէտ, հմուտ Ոսկեգարեան գրականութեան, հայ բանասիրութեան դաշտին մէջ բաւականաչափ քրտինք թափած անձնատրուութիւն, Անգլիա ապրած, Նոյնիսկ Շէյքսպիրէն ողբերգութիւն մը հայերէնի թարգմանած, իրաւունք կուտար մեզ ակնկալելու որ իր մտային կարողութիւնը գրականը պիտի ըլլայ արդարակալի քննադատի:

Ան ալ դարդեցաւ Խորենացիով: Սակայն իր մերձեցումը Պատմահօր, անսքող արհամարհանք մը ունէր դէպի հնագրեան մատենագիրը: Իր աչքին Խորենացին բանագող էր և կեղծարար, ու անոր անուան յիշատակումը՝ իր բանասէրի արեան ճընշումը կը բարձրացնէր: Չենք կրնար ըսել թէ Բրիտանական կղզիներու կլիման և միջավայրը այնքան կը տաքցնէին հայ հնագէտը: Բայց իրականութիւն էր, որ Խորենացին անոր բարեխառնութիւնը կը վրդովէր:

Մեծ հրացող մը Կորինի, Գառնիկ Ֆնտզեան 1930ին հրատարակեց Մերոպի կենսագրին միակ գործը. (Վարդ Մաքրոցի: Ուղղեալ և լուսարանեալ ի Գառնիկ Ֆնտզեանէ. Երուսաղէմ, 1930):

Քառածալ ճոխ տպագրութիւն մը, ուր իւրաքանչիւր էջի հազիւ մէկ երրորդ մասը, յաճախ ատկէ ալ պակաս, յատկացուած է Կորինի գրքին, իսկ էջին մնացեալ մասը կը գրաւէ Ֆնտզեանի բառաքննական, բաղդատական բացատրութիւնները և մեկնաբանութիւնները:

Անտարակոյս խնամեալ աշխատութիւն մը, որ հեղինակէն պահանջած և ստացած է տքնաջան ուսումնասիրական ճիգ:

Կը խորհիս թէ 1930 թուականին, այլ ևս կիրքերը յոգնած ըլլալու են, սանձարձակ ճախրանքները կարգ կանոնի ենթարկուած, և ողջախոհութիւնը անգամ մ'ալ

իր իշխանութիւնը տարածած բանասիրութեան ազարակին Խորենացիի յատկացուած դաշտը:

Կը խորհիս նաև թէ Կորինի գործին նուիրուած այս գրքի էջերուն մէջ Խորենացիի բաղմաւառչար գլուխը գոնէ ազատ պիտի ըլլայ նախատական պարտաւորութիւններէ նետուած քարերէ, և միմիայն իր անուան անցողակի յիշատակուիլը տեսնելով քիչ մը շունչ առնէ:

Ֆնտզեան այդպէս չէր մտածեր:

Գրքի ներածութեան մէջ կը գրէ. «Իսկ Խորենացի՝ այնքան տարբեր Փարսեցիի ազնիւ նկարագրէն՝ ըստ իր բարի սովորութեան, անբարեմտութիւնը ունի քաղելու Կորինէն, բայց խորշելով իր աղբիւրին անունը տալէ, այլ ընդհակառակն ինքզինքը աղբիւր կը ներկայացնէ ըսելով «Որպէս լուայ ի հաւատարիմ արանց» (ընդգծումը իրն է): (էջ Ե.):

Իսկ գրքի մէջ, «Բառաքննութիւն և Համեմատութիւն», բաժնի մէջ կը հանդիպինք հետեւեալներու.

«Այս գլխաթափանց ծպտումը կ'առնէ Խորենացի՝ յայտնի չընելու համար իր բանաքաղութիւնը յայտնել (և ուրիշ տեղեր) Կորինէ, զի անպատկառօրէն յայտարարէր էր այս հատուածին սկիզբը «որպէս լուայի բաղմոց և ի հաւատարիմ արանց» (էջ 65): Կամ,

«Իսկ սուտերուն սուտն է, երբ Մալթոցի մահուան պարագան կը ծածկէ իր Կորինէ բանաքաղելը, և անձնապէս իր ըսածն ըլլալ կը յայտարարէ: Այս ամէնը պայծառ ցոյց կուտան Խորենացիի որքան անփտահելի և անբարեմիտ լինելը: . . . Յերիւրանք անհաւատալի Խորենացիի մեղքին . . . Այս ալ Խորենացիի երեւակայութիւնն է» (66):

Վեց տարի վերջ, 1936, Ֆնտզեան դեռ յոռետես է Խորենացիի մասին:

«Խորենացիի յամառօրէն ինքզինքը Սահակ-Մերոպ երկու հայրերուն աշակերտ Հինգերորդ դարու մարդ ներկայացնելու անտարակուսելի կեղծիքը, որ թէպէտ կըրնայ ունենալ իր պատճառները, հայրենասիրական, անձնութեան թէ այլ, սակայն չզաղրիր կեղծիք ըլլալէ» (Անահիտ, 1936, Յունուար-Մայիս):

Նկատեցի՞ք Անտարակուսելի բաժը:

Միթէ մտքի վերապահ կասկած մը չ'իշխե-
թաղար զրոյին կողմէ: Բայց իր մտահո-
գութիւնն էր որ դուն այլևս զոյղն խեղ
կասկած չունենաս կատարուած կեղծիքի
մասին:

5

Շատ լաւ: Որքան տեսն որ այս ան-
լուր կեղծիքը, — տարակուսելի կամ ոչ —,
ի գործը դնողը Իններորդ դարէն անդին չէին
կրնար տանիլ, (քանզի այդ դարէն վերջ
եկող հայ մատենագիրներու համար Խորե-
նացին արդէն հռչակեալ պատմիչ է), մեղի
կը փնար ճամբու եզրին, ստուերոտ անկիւն
մը նստիլ, քիչ մը շունչ առնել և բարե-
յայտ ակնկալութեամբ եզրակացնել թէ,
այլևս կատարել յարձակողականին խել թափը
զիտի նուագէր և աւելի տանելի — թերեւս
ալ խոհեմ — ընթացք մը ստանար:

Վերջապէս, յետ այնու ըլլալիքը ու-
րիշ բան չէր, այլ որոշել թէ կեղծարարը
Իններորդ դարու ո՞ր տարիին գրած կրնար
ըլլալ Հայոց Պատմութիւնը: Այսպիսի աշ-
խատանքի ընթիւմ ինքնին կիրքեր հրահրե-
լու կայծեր չէր կրնար յառաջացնել: Մէկը
կ'ըսէր 820 թուականին, միւսը՝ 830, մի-
ուրիշը՝ 840, կամ 850, 860 և այլն: Զայ-
րանալու տեղի չկար: Խորենացիի գրքէն
տող մը կամ երկու մէջբերում կ'ընես, և
կը յայտարարես թէ այս տողերը այսինչ
տարիէն առաջ գրուած չէին կրնար ըլլալ,
հետեւեալ պատճառներով, և կը ներկայա-
ցնես պատճառներդ, պրծաւ գնաց:

Կը սխալէինք:

Ստուերոտ անկիւն նստելով՝ դեռ չունե-
լներին չտեսած, նոր ուռմբ մը կը պայթէր:

Այս անգամ նոյնինքն Մովսէս Խորենացի
կոչուած անձնաւորութիւնն էր որ լիկուի-
սացիայի կ'անթարկուէր: Եւ այս ապշեցու-
ցիչ ելոյթը կատարողը, յանդուգն ոմբա-
ծիքը, պատահական սկանակ բանասէր մը
չէր, այլ Վիեննայի Միթիարեաններէն Հ.
Ներսէս Ակինեան:

Ան կուգար ըսելու թէ Մովսէս Խորե-
նացի անունով հեղինակ մը գոյութիւն չէ
ունեցած և անոր անունով մեղի հասած
պատմութիւնը գրի առնուած է Ղևոնդ Ե-
րէցի կողմէ Իններորդ դարու առաջին տաս-
նամեակին: (Մատենադրական Հետազոտու-

թիւններ. Հատոր Գ. Ղևոնդ երեք եւ Մով-
սէս Խորենացի, Վիեննա, 1930):

Հ. Ակինեանի այս ապշանք առթող
գիւտին մենք անդրադարձած էինք: (Տես
մեր Խորենացի, Եղիշէ եւ Հ. Ներսէս Ակինե-
ան, Երուսաղէմ, 1951): Հոս կ'անարկենք
ատոր, մեր պատմութեան շղթային պէտք
եղած չափով:

Իր այս արմատական վարկածը մեղի
կը ներկայացնէր հետեւեալ կերպով: Փու-
թամ ըսել թէ իր ոչ-սխալէմաթիք երկար
գրութիւնը՝ կեղբոնացած ուշադրութեամբ
քննելով է որ կրցանք յաջողիլ յստակ ու-
րուագիծ մը կազմել իր ըսածներուն, որ
կուտանք հոս:

Ղևոնդ երեք 774 թուականին, երբ 45
տարեկան էր, զրեց Արարական տիրապե-
տութեան տակ տառապող Հայաստանի 134
տարիներու պատմութիւնը (640-774): Որ-
պէս վերջարան այս պատմութեան, Ղևոնդ
Ոգր մ'ալ գրի առաւ, տեսակ մը հրաժեշտի
խօսք իր ընթերցողներուն: Այս վերջարանը
այն հռչակաւոր Ոգրն է, որ այժմ կը
գտնուի Խորենացիի Պատմութեան վերջը:

Տասնվեց տարիներ կ'անցնին, 790ին,
Ղևոնդ այժմ 61 տարեկան, դարձեալ գրիչը
ձեռք կ'առնէ, կը գրէ սոյն տասնվեց տա-
րիներու պատմութիւնը, որպէս շարունա-
կութիւն նախորդին, ու այդ ալ լրացնելէ
յետոյ, կ'առնէ վերոյիշեալ Ոգրը, փոփո-
խութիւններ մը կը կատարէ, զայն պատ-
շաճեցնելու համար Պատմութեան նոր մա-
սին, և անով կը փակէ իր մատենան:

Մօտաւորապէս քսան տարի ևս կ'անց-
նի: Ղևոնդ ութսուն տարեկան է: Այս
անգամ Մահակ Բագրատունի իշխանէն
հրահանգ կը ստանայ գրելու հայոց պատ-
մութիւնը: Երբունի մատենագիրը այդ
գիրքն ալ կը գրէ և օրին մէկը կը մեռնի:

Իր մահէն տարիներ վերջ, մարդուն
մէկը նշմարեր է, որ Հայոց Պատմութեան
վերջաւորութիւնը յանկարծական է և ան-
աւարտ գործի մը տպաւորութիւնը կը ձգէ:
Զայն ընդօրինակելուն, Ոգրը առած է Ա-
րարական շրջանի պատմագրքէն, և դետե-
ղած Հայոց Պատմութեան գրքին վերջը:

Այս ընդօրինակողը այդքանով ալ չէ
գոհացած: Անխմանալի յանդգնութեամբ մը,
որուն հաւատալու համար՝ բաւական բան
մեր մտքերէն աւելնք նետենք, կ'որոշէ

ձերութիւնի Ղանդէ ընդօրինակած Հայոց Պատմութեան որպէս հեղինակ ցոյց տալ ուրիշ անձ մը: Կ'որոշէ նաև որ այս հեղինակը Հինգերորդ դարու մատենագիր մը ըլլայ: Ըստ այնմ, Պատմութեան մէջ իր կողմէ տողեր կ'աւելցնէ, ուր հեղինակը ինքզինքը Սահակի և Մեսրոպի աշակերտներէն մին կը ներկայացնէ: Յետոյ այս նենգամբար ընդօրինակողը իր նորագլուտ հեղինակին անուն մը կը փնտռէ և ահա երջանիկ զուտը, Մովսէս Խորենացի: Առաջին անունը թերևս Մովսէս Մարգարէէն թելադրուած: Խորենացին ալ հաւանաբար սրամիտ բանաստղի արդիւնք: «Խոր արմատէն ածանցուած, կամ՝ խորին = խմբատուն, հմուտ. . . » որ ընդ խորս եանց պատմութեան հայոցն: Եւ հաւանական է, որ ընդ խորս եանց պատմութեան հայոցն:

Ահա ներկայացուցինք Հ. Ակինեանի դարմանադան վարկածը, հաւատարմութեամբ:

Խորենացիի քննադատութեան պատմութեան մէջ Հ. Ներսէս Ակինեանին պէտք է տրուի բանագրութիւն մտամարդանքներու մաղխատրութիւն թղթէ պատկը: Մանաւանդ կեղծարարներ տեսնելու իր մարմաջով: Խորենացին այսկերպ զրուցումիս ենթարկելէ վերջ, քանի մը տարի յետոյ, միննոյն յատու եռանդով և միննոյն զգէնքներով լիկուիսցիա կ'ընէր Եղիշէն: Պէտք է արձանագրենք որ Հ. Ակինեան նոր բան մը կ'ընէր երկու մատենագիրներու պարագային ալ. թերևս իր միակ նպատակն ալ է նոր բան մը ըսել, որ իրմէ առաջ ունէ բանասէր ըսած ըլլայ: Բայց ի՞նչ նորութիւն: Ուր կամայական վերլուծութիւններ բարեկուտան բանագրութիւն կըրականութիւններու: Եթէ Հ. Ակինեան կը սիրէ կեղծարարներ տեսնել, շատ բարի, սակայն ինչո՞ւ կեղծարարական ըմբռնելի տրամաբանական արարք մը չկրնար հրամցնել, և կ'իլլէ բողբոջին անհաւանական ենթադրութեան մը վրայ քրտինք կը թափէ:

Ինչո՞ւ անհաւանական: Որովհետեւ Հ. Ակինեանի գտած կեղծարարները, երբ իրենց այգապանի ձեռնարկը կը սկսին, իրենց կեղծիկ ուղած գրքերուն բազմաթիւ ձեռագիրները արդէն գոյութիւն ունին, ինչպէս նաև զանոնք կարդացողներու ստուար թիւ մը:

Թէ Խորենացիի և թէ Եղիշէի մասին իր ներկայացուցած մանուածապատ վարկածը, որ ընթերցողին — հոգ չէ թէ որ-

քան բարեացակամ — զիւրահաւանութիւնը անհարկի ճշումի կ'ենթարկէ, կրնար շատ զիւրութեամբ ընդունելի ձևի մը գնել: Զոր օրինակ, Ղազար Փարպեցին առ վահան Մամիկոնեան գրած թուղթին մէջ յիշատակութիւնը կ'ընէ Մովսէսի մը, «Փիլիսոփա», «Էռուստորիչ», որ տողտողալու զրքեր գրած է, որոնք մէկ երկու դար վերջ կորսուած են: Ուրիշորդ կամ Իններորդ դարուն, (ուր որ կամք կ'ուզէ գնել Խորենացիի Պատմութիւնը), կեղծարարը, ի մասն ունենալով Ղազարի յիշած Մովսէսը, կը գրէ Հայոց Պատմութիւնը և Մովսէսի անունով հրատարակ կը գնէ:

Սա աւելի ընդունելի է և հաւանական: Ու նման կեղծարարութիւն կատարուած ալ է: Օրինակ, Բերտոս Բաղդէացի պատմիչին գիրքը, որ Խորենացիի ալ յիշած բազմաթիւ աղբիւրներէն մին է, դարեր վերջ կորսուած է: 1498ին, Ճիովաննի Նաննի անունով Տոմինիկեան վանական մը, Հոմի մէջ հրատարակեց իրր թէ նորագլուտ Բերտոսի գործը լատիներէն, իր նոթագրութիւններով: Բառածալ հատորը մէկէ աւելի ապագրութիւններ ունեցաւ: Բայց վերջէն ապացուցուեցաւ որ Նաննիի կողմէ կեղծուած էր ամբողջութեամբ:

Կամ, ուրիշ օրինակ, հին հեղինակի մը գրքին միմիայն մէկ հատիկ գոյութիւն ունեցող ձեռագիրը կերպով մը ձեռք կ'անցնէ: Մարդ բան չգիտեր այդ մասին: Գիրքը կը հրատարակուի որպէս քու հեղինակութիւնդ:

Տասնհինգերորդ դարուն, Արէզա քաղաքէն Լեոնարտո Բրիւնի (Leonardus Gretinus) ձեռք ձգեց Պրոկոպիոսի (Վեցերորդ դարու պատմիչ) յունարէն մէկ գործը Իտալո-Գոթական պատերազմի մասին: Վրտահ ըլլալով որ ուրիշ օրինակ մը գոյութիւն չունի, ան 1470ին լատիններէն լեզուով սոյն գործը հրատարակեց իր անունով որպէս հեղինակի: Նոյնիսկ Լեոնարտո մահէն վերջ, քանի տարիներ, այս գիրքը իր համբաւը տարածեց: Մինչև որ օրին մէկը յունարէն երկրորդ ձեռագիր մը գտնուեցաւ և Լեոնարտո աստղը մարեցաւ:

Հայր Ակինեանի պարագան կը յիշեցնէ ուրիշ բանասէր մը:

Ժան Հարտուին (1646-1729): Այս անձը ձիգութիւն կրօնական մ'էր: Բազմահմուտ և

բազմակողմանի մէկը, քաջածանօթ դասական գրականութեան և գրամագիրութեան, որոնց մասին գրքեր հրատարակած:

1690ին գրքոյկ մը գրի առաւ, ուր կը պնդէր թէ բոլոր դասական գործերը, Յոյն և Լատին (բացի Կրկերոն, Վիրգիլիոսի Մեակալանց, Որատիոս և Պլինիոսի Բնական Պատմութիւնը), ինչպէս նաև Եկեղեցական Հայերէն շատերուն գրութիւնները, մէջը ըլլալով Սր. Օգոստինոսը և Սր. Գերենիմոսը, իրականին մէջ գրուած էին խումբ մը նենգամիտ ուսումնականներու կողմէ խալիլոյ մէջ 1350էն 1480 թուականներու միջև: Եւ թէ այն ամէն ձեռագիր, որ իբր թէ Տասնորորորդ դարէն առաջ գրուած կը ներկայացուի, սոսկական կեղծիք է:

Հակառակ իր համոզման, Հարտուինի այս ելոյթը խեղադարային բան մ'էր: Սա-

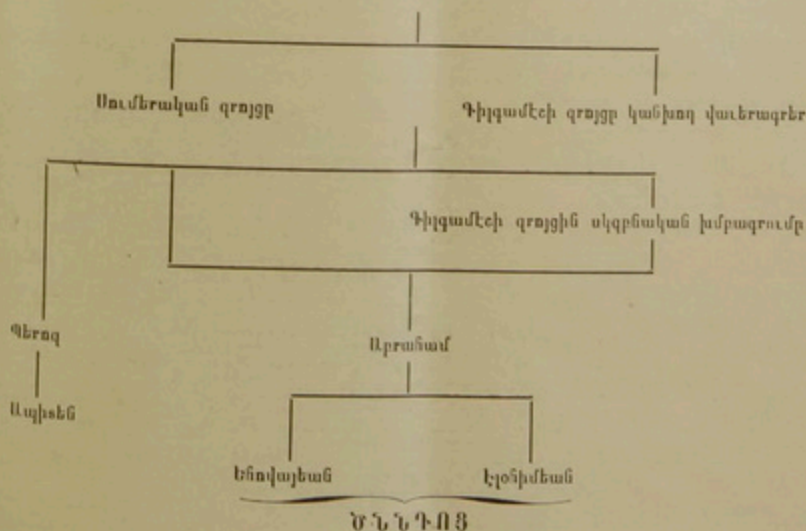
կայն անոր մեթոսը բազմաթիւ հետեորդներ ունեցաւ երկար ատեն, գրեթէ մինչև այսօր:

Խորենացիի հարցին Հ. Ակինեանի կողմէ տրուած այս լուծումին ուրիշ բանասէրներ շատ կարեւորութիւն չտուին, և շարունակեցին իրենց հասկցած ձևով հետապնդելու հեղինակը Խնեհորդ դարու մէջ: Այլևս Վեցերորդ, Եօթներորդ և Ութերորդ դարերը ի պատուի չէին, և եթէ հոս հոն կը գտնուէին բանասէրներ որոնք սոյն դարերէն միոյն մէջ տեսնել կ'ուզէին Խորենացիին, անոնք հեղինակաւոր ձայներ չէին համարուէր: Ինչպէս, օրինակ, Ա. Զամինեան, Հ. Ակինեանի գրութենէն տարի մը վերջ, 1931ին, Խորենացիին կը զետեղէր Եօթներորդ դարու առաջին քառորդին մէջ:

ՀՐԱՆԴ Ք. ԱՐՄԷՆ

ԳԻԼԳԱՄԵՇԻ ԴԻԴԵՑԱԶՆԵՐԳՈՒԹԻՒՆԸ

ՍԿԶՐՆԱԿԱՆ ԱԻԱՆԴՈՒԹԻՒՆ

Գ Ի Ի Յ Ա Ջ Ն Ե Ր Գ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ը

ԻՐ ՍՈՒՄԵՐԱԿԱՆ ՆԱԽԱՏԻՊԵՐՈՎ

Տիգրիս-Եփրատեան հովիտի կանխա-
զոյն բնակիչներուն՝ Սումերացիներու մշա-
կութային կտակին ժառանգորդն ըլլալու
ենթակայութիւնը Բաբելոնցիներու, ի յա-
ռաջագունէ կը թելագրէ վերջիններուն
պատասպարումը առաջիններուն խմցական
թողսնին հովանիին ներքեւ։ Սումերացիներու
ժամանակագրական նախագոյնութիւնը
կ'ենթադրէ մտաւոր սրունու մեկնում աւանդ
մը, զիրենք յաջորդող Բաբելոնցիներու
զրահանութեան անդատաւանին մէջ։ Երես-
կայական ոլորտներէն քաշած, դատարկ
տարադի մը քմայքոտ բանաձեւումը չէ այս
բնական հետեւողականութեան ակներեւ պա-
րագան։ Արդ, Գիլգամէշի Դիւցազներգու-
թեան տասնմէկերորդ տախտակը, ինու-
բարայի զրուագը (տախտակ III-V), ջրհե-
ղեղի զրոյցը (տախտակ XI), Իշտարի առա-
ջարկը Գիլգամէշին և երկնառաք ցուլին
պարտութիւնը (տախտակ VI), ու տախտակ-
ներ VI, 97-100 և VII, III սիւնակներ, 6-
22, և IV, 33-39, Միջագետքի ընդերքնե-
րէն արտահոգուած սումերական սկզբնա-
գրերու վրայ կը կրեն իրենց առաջին խմ-
բագրութիւնը, The Gilgamesh Epic & Old
Testament Parallels, by Alexander Heidel,
Chicago, Illinois, էջ 13-14։ Հետեւաբար,
Բաբելոնցիներու Ողիսական՝ Գիլգամէշի
Դիւցազներգութեան սումերական ենթա-
հաղը, նոյնինքն արձանագրութիւններու
բարձրագոյն կանչովը կը պայմանաւորուի։

Սակայն Համուրապեան զարմին ազգային
դիւցազներգութիւնը չ'իրագործեր տառա-
կան թարգմանութեան մը ստրկութիւնը
սումերականին նրբեղէնին, որ կը սահ-
մանափակուի իր հում առաջի գերովը լոկ։

Գիլգամէշի Դիւցազներգութիւնը չ'ար-
ձանագրեր հետքերը սումերական անտաշ
բնապաշտութեան և նախնական առարկա-
յականութեան, այլ հոգեբանական վիճակ-
ներու մանրակրկիտ վերլուծում մը կը սե-
ւեռէ։ Տիգրիսի երկրի խոր ներաշխարհի
մշուէն զիմագծելու դժուարին ճիգը կը
ջանագրէ ան։

Իբրեւ ոգի, յորինուածք ու ներշնչում,
Գիլգամէշի Դիւցազներգութիւնը Սեմական

Հանճարի ինքնագրում կնիքով կը վաւե-
րացնէ իր տողերը, ծոցին մէջ վախ ներ-
գործման սումերական նախանիւթերու։

Թ Ո Ւ Ա Կ Ա Ն Ը

Դիւցազներգութեան բնագրերուն բա-
տուար թիւը, նկատելի բացառութեամբ
որոշ արքայականներուն, կը թուական-
ուին Եփրատի շրջանի Ն. Ք., արտա-
հոգուած Աշուրպանիթայի մատենադարանէն
ի նինուէ։ Աքքատերէն բեկորներ մը, Հի-
տիտ-Խուսիթ թարգմանութիւններու տըն-
թեր, Հիտիտներու վագեմի մայրաքաղաք՝
Խաթուստէն՝ արդի Պոզագգէօյէն լոյսի
բերուած, խոր հնութիւն մը կը բուրեն,
մինչև կէսը երկրորդ հազարամեակին, Ն.
Ք.։ Meissner-եան բեկորը և երկու տախ-
տակները Pennsylvania-յ և Yale համալսա-
րաններու թանգարաններուն, Հին Բաբե-
լոնիում արձանագրուած, ու կնիքովը ա-
ռաջին Բաբելոնական արքայացիին, չեն
խուսափիր նախորդող սկզբնագրերու պատ-
ճէնները յիշեցնելու վարկածէն, The Gilga-
mesh Epic & Old Testament Parallels, by A-
lexander Heidel, Chicago, Illinois, էջ 15։
3000-2500 Ն. Ք. կ'առտիճանուին Գիլգա-
մէշեան զրոյցներու շարանը։ Արդ, Գիլգա-
մէշի Դիւցազներգութեան խմբագրութիւնը
կը զուգահեռուի Տունկիի Շուլկի՝ 2038-1990՝
առաւելած արքայի օրերուն, շուրջ
2030ին։

Ո Ճ Ը

Գիլգամէշի Դիւցազներգութիւնը ազա-
մանդեայ կոթողի մը շքեղութեամբ, կը
բարձրացնէ իր հասակը Բաբելոնական քեր-
թողական արուեստի սիւնաշարքի երկայն-
քին։ Պարզ, վայելուչ, առոյգ, յատկու-
թիւնները կը հանդիսանան իր ոճին։ Հեղի-
նակը չի տառապիր բառերու սովէն։ Մըթ-
նոլորտ ստեղծելու ու տիպարներ կանգնե-
ցնելու կենսունակ լեզուն, զրազէտի հզօր
խառնուածք մը կը մատնէ։ Յորդ յուզա-
կանութեան մը ջերմ հաղորդականութիւնը,
գիւտաւոր պատկերաւորութիւններու նկարա-
զրականով, ասացուածքի քնքշութեամբ
որքան ուժեղութեամբ, խորապէս մարդ-
կայնական յուզումներու արտփովը բարա-

խուն, գրականության ընտրեալի մը արժանիքները կը խտացնէ։ Դիւցազնաշունչ քնարերգութեան լարը, արտայայտչական ճարտար ճկունութեամբ մը թրթռուն, վեհացնող զգայնութիւններու սարսուռը կը հեղու ընթերցողի երակներէն։

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

1872 Դեկտեմբեր 3ին, Գիլգամէշի Դիւցազներգութեան առաջին վկայացունց թարգմանութիւնը, Բրիտանական թանգարանէն George Smithը, "The Chaldean Account of the Deluge" խորագրով, Ներկայացուց "The Society of Biblical Archaeology" ունկնդրութեան։ Թանգադատուեցաւ Նիտեր, Paul Haupt, իր Das Babylonische Nimrod-epos, Leipzig, 1884-91, երկին մէջ, ամփոփեց ամբողջական հրատարակութիւնը Գիլգամէշի Դիւցազներգութեան շուրջ բնագրերուն։ Տասնեակուերորդ տախտակը, Beiträge Zur Assyriologieի մէջ, I, 1890, 49-65, Peter Jensen, իր Assyrisch-Babylonische Mythen und Epen, Berlin, 1900 հրկասրութեամբ, իր ճիշտ մեկնաբանական բաժնով, կանխող չոր թարգմանութիւնները կը համեմէր։ 1911ին, Arthur Ungnad և Hugo Gressman իրենց Das Gilgamesh-Epos-ով, Göttingen, 1911, Դիւցազներգութեան պարունակութիւնը քննական բովէն կ'անցնեն մանրամասնօրէն։ R. Campbell Thompson, իր The Epic of Gilgamesh, Oxford, 1930, կոթողական երկին մէջ, Գիլգամէշի Դիւցազներգութեան ասուրական recensionի բնագիրը կը ներկայացնէր, յարակից լիակատար արտագրութեամբ մը այդ շրջանի սեմական նիւթեղէին։ R. Campbell Thompsonի ուղղակի բեւեալագիր սկզբնագրէն կատարուած է մեր թարգմանութիւնը։ Նորագիտ բնագրերը յիշատակուած են թարգմանութեան ընթացքին։ Ապա, Erich Ebelingի թարգմանութիւնը, Gressmanի Altorientalische Texte Zum Alten Testamentի մէջ, Berlin և Leipzig, 1926, էջ 150-98, R. Campbell Thompson, The Epic of Gilgamesh, London, 1928, Albert Schott, Das Gilgamesh-Epos, Leipzig, 1934, G. Conteneau, L'Epopée de Gilgamesh, Paris, 1939, F. M. Böhl, Het Gilgamesj-Epos, Amsterdam, 1941, A. Heidel, The Gilgamesh

Epic & Old Testament Parallels, Chicago, Illinois, 1945, E. A. Speiser, The Epic of Gilgamesh, Ancient Near Eastern Texts relating to the Old Testament, edited by James B. Pritchard, Princeton, New Jersey, 1950, էջ 72-98, Իսկ ազատ չափածոյ, W. E. Leonard, Gilgamesh, Epic of Old Babylonia, New York, 1934, Alexander Heidel, The Gilgamesh Epic and Old Testament Parallels, Chicago, Illinois, էջ 2-3:

ԳԻԼԳԱՄԷՇԸ ԵՒ ԷՆԿԻԴՈՒՆ

ԱՔՔԱՏԱԿԱՆ ՔԱՆԳԱԿԱՐՈՒԹԵՍԻ ՄԷՋ

Աքքատական պատկերազրութեան մէջ, Գիլգամէշը կը ներկայանայ մեզի խոպու պաւոր վարսերով, որոնք հիւս առ հիւս կ'եզրին իւրաքանչիւր կողմը իր դէմքին, հովահարած, խիտ, երկար և զանգուր մօրուքով մը։ Մերկ է. զօտի մը միայն իր մէջքին. յետագային, կարճ պատմուճան մը իր մարմինը ծածկող, տեսնել Գորսարդէն արտահոգուած հարթաքանդակ մը, Սարգոն Բ.ի շրջանին, ուր Գիլգամէշը կը ներկայացուի զգեստաւորուած մինչև ծունկերը հասնող հանդերձով մը. հոն, հսկայական տիպով մը, դաշոյն մը աջ ձեռքին, իսկ ձախով խեղդելով առիւժ մը իր կուրծքին վրայ, շունի մը փոքրածաւալ գանգուածովը ներկայացուած (Conteneau), ինչ որ հաւանաբար Գիլգամէշի գերմարդկային առասպելը կը խորհրդանշէ արուեստագէտին երեակալութեան մէջ, որովհետեւ անոր երկու-երրորդն էր աստուած և մէկ-երրորդը մարդ։ Յաճախ կը պատկերացուի ան պայքարելով չիկերէներու դէմ, պաշտպանելով պաճարը անոնց յարձակումներէն։ Չիկերէները կը փոխանակուին երբեմն ցուլերով և առիւժներով։

Իսկ, տափաստաններու սիրելի զաւակը՝ Էնկիդուն, կը ներկայացուի երկու բնութիւններով զուգակցուած՝ մարդկային և անասնական, մարմինն կէսէն վար ցուլ մը կը ձևացնէ, կէսէն վեր մարդկային իրան մը. — մարդկային գլուխ մը՝ ծածկուած եզնազգիներու յատուկ եղջիւրներով ու ականջներով. իր կնոջական երկար հերը փունջ առ փունջ կը փառլի իր կոնակին վրայ. անմօրուս կը ներկայացուի. մերթ

կը պայքարի Գիլգամէշին հետ, ու մերթ իբր անոր նեցուկը՝ պահպանելով պաճարը չի կերէն երու, երինջն երու, առիւծն երու յարձակումներէն:

Աքքատական քանդակարուեստի այս թողօնը իր դրական հաստատումը կը գտնէ Գիլգամէշի Դիւցազներգութեան նկարագրերու վերլուծումներուն մէջ, որոնք են. — Գիլգամէշը իր գերմարդկային պատկերացումով, ինկիլգուի կրկնակ բնութիւնը՝ անասնականը իբրեւ վերլիշում իր արձակադաշտային կեանքէն, իսկ մարդկայինը իբրեւ խորհրդանշ քաղաքակրթութեան իր ներմուծման, Գիլգամէշի և ինկիլգուի մարշտը ցուերու գէմ, ինկիլգուի պայքարը նախորդին գէմ, ու մերթ անոր կողքին, ինկիլգուի կնոջ անման խաղաղութիւնը: Այս պատկերացումներու առնթք, որոնք զուգընթաց կ'ընթանան Գիլգամէշի Դիւցազներգութեան հետ, գոյութիւն ունին նաև ներկայացումներ, որոնք յիշատակութիւն չեն գտներ Դիւցազներգութեան էջերուն մէջ, օրինակ, Գիլգամէշ կը ներկայացուի էա աստուծոյ մօտ՝ որ կը բռնէ պնակ մը իր կուրծքին գէմ, որմէ ջուր կը ժայթքէ, ահայտեսարանը մղած է R. Heidenreich, Beiträge zur geschichte der vorderasiatischen steinschneidekunst, Heidelberg, 1925, էջ 1-26, նոյնացնելու առհասարակ իբր Գիլգամէշ առնուած անձը Թամմուզի հետ, թէ էայի միւս զաւակներուն հետ, խառնուած ըլլայ հոն. ու կը շարունակէ իր ժխտական փաստարկութիւնը առարկելով թէ Գիլգամէշի պատկերացումը չընկերացուի երբեք իր անունը կրող արձանագրութեամբ մը: Արդ, ինչպէս որ իրաւամբ դիտել կուտայ Borowski, այժմու Գիլգամէշի Դիւցազներգութիւնը, որ հասած է մեզի ասուրական խմբագրութեամբ, կարևոր փոփոխակներ կը ներկայացնէ երրորդ հազարամեակի սումերական բեկորներուն հետ. սկզբնական խմբագրութիւնը պարունակած պէտք է ըլլայ տարրեր, որոնք մեզի անծանօթ կը մնան: Եթէ նոյնիսկ այժմու խմբագրութիւնը կը ցոլացնէ սկզբնական առասպելը, կարելի է հաստատել որ նախա-արքայացեղական պատկերացումները չեն ելլեր երբեք Դիւցազներգութեան շրջանակէն. արքատական շրջանին է որ, Դիւցազներգութեան հետ աղերս չունեցող տեսարաններ կը պարզուին:

ԻՐԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

Խ Ն Դ Ա Լ Ը

Խնդալու հոգեբանական խնդիրը հետևեալն է. շատ ալիական պարագաներու մէջ կը խնդանք. երբ կը թուենք խնդալու առիթները ըստ բախտի, նոյնիսկ ամենէն հասարակները — ալլընդալլ (quiproquo), միամտութիւն, հտպիտի ցատքառք, եյն. — , կը հիանանք ատենց արտակարգ ալիականութեան վրայ: Խնդիրը գիտնալն է բոլոր այս պարագաներուն հասարակաց տարրը, ձևը, ինչպէս կ'ըսէր Բակոն, կամ եթէ կ'ուզուի, խնդալու պատճառը: — Իմաստասէրները, գիտունները, հետաքրքիրները շատ փնտռած են այս պատճառը. Արիստոտէլ, Քանտ, Հեկել, Տարուին, Սքենսըր, ի միջի այլոց, առաջարկած են իրենց լուծումները: — Քննենք գլխաւորները. ապա մեր կողմէն ալ փնտռենք եթէ տեղի կայ:

Նախ և առաջ օգտակար է նշանակել ամենէն պարզ և ամենէն հասարակ կարծիքը — սական ոչ նուազ խորունկ — ըստ որում ուրախութիւնը պատճառն է խնդա-

Պատկերացումներու կողքին, իր անուան արձանագրութեան պակասը կը բացատրուի իր հոգեկաւոր գէմք մը ըլլալու չնփոխելու հանգամանքովը ու տակաւին Conteneau հնագէտին համաձայն, Գիլգամէշ-Թամմուզ նոյնացման վարկածին ձախողութիւններէն մին, Գիլգամէշի երբեք եղջիրաւոր խոյրը չկրելն է, և թէ ինկիլգուին միատեղ պատկերացումը Գիլգամէշին հետ աւելի դիւրաւ կը բացատրուի քան թէ Թամմուզին հետ: Elie Borowski, Cylindres et Cachets Orientaux, Tome I, Mésopotamie, Suisse, 1947, էջ 97-104: G. Conteneau, Epopée de Gilgamesh, Paris, 1939, էջ 222-231, նոյնը, Manuel d'Archéologie Orientale, Tome II, 1931, էջ 611-616:

ԱՆՈՒՇԱԽԱՆ ԱՐԴ. ԶՂՋԱՆԵԱՆ
(Շարմակիյի 5)

լուծելու և նետարակոյս ու բախտութիւնը տրամադիր կ'ընէ խնդալու. այլ սակայն այս էէ ճշմարտ պատճառը. բացայայտ է որ ուրախութիւնը միշտ էի խնդացներ. լուրջ ուրախութիւններ կան. հաւասարապէս բացայայտ է թէ կը խնդանք առանց ուրախ ըլլալու ալ. պատահարներ կան որոնք խնդուք կը խլեն նոյնիսկ տխրութենէն:

Ահաւասիկ ուրիշ կարծիք մը, շատ տարածուած. ինչ որ կը խնդացնէ ալլանդակն է, անսովորը, ինչ որ անհամաձայն է մեր մտքի ունակութիւններուն, ինչ որ կը բռնարարէ աւանդական սովորութիւնները: Ի՞նչ կ'ընէ ան մտքին վրայ, — նախ և առաջ հասկնանք թէ այլանդակը ծիծաղաշարժ է: Նորոյթէ ելած կամ իր գաւառը բուրոյ տարազի մը մէջ, ինչ որ կը խնդացնէ, գոյներու և ձևերու արտառոցութիւնն է. ծագրանկար մը կը խնդացնէ անհամաձայնութիւններով որոնք հակառակ են բնական ամէն օրէնքի: — Բայց այլանդակը էի խնդացներ միշտ. բնականոն կարգի հակառակ պատահարներ կան որոնք բան մը չունին ծիծաղաշարժ. եթէ ես տեսնեմ Զախճախի բնո մը մանուկի մը կամ ծերունիի մը ուսերուն վրայ, չեմ խնդար. ածպարարութիւնը, որուն բուն նպատակն է բոլոր ծանօթ օրէնքներուն հակառակ արդիւնքներ առաջ բերել, էի խնդացներ: — Կարելի է այս տեսութեան կցել հետեւեալ տեսութիւնը որ շատ մօտիկ է, թէպէտ աւելի խորունկ թերևս, որուն համաձայն խնդալը կը պատճառուի այն բանով որ մեզի կը թուի իբրև ազատ, իբրև քմահաճ, իբրև բխող գործունէութենէ մը որ կը զուարճանայ:

Հակապատկերի տեսութիւնն ալ շատ համբաւուած է: Ինչ որ կը խնդացնէ, այլանդակ ըմբռնումն է հակապատկերի մը անկախութեան և պատահարին միջև, երեւոյթին և իրականութեան միջև, զիմակին և դէմքին միջև, ձայնին և խօսքերուն միջև, ձեւին և խորքին միջև: Ձեւն ալ, կ'ըսէ Հեկկել, նշան մըն է որ կը ծանուցանէ թէ մենք այնչափ խմտուած ենք որ կը հասկնանք հակապատկերը և կարծիք կը յայտնենք անոր մասին: Դիւմոն յայտադրած է այս նոյն լուծումը աւելի ճշգրիտ ձևի մը տակ. ըստ իրեն, որեւէ հակապատկեր մը բաւական է, տրամարանական հակասու-

րիւն մը պէտք է. պէտք է որ երկու գաղափարներ, որոնք զիրար կը վանեն փոխադարձաբար, միասին ներկայանան մեզի. ատկից բախիւն մը, ատկից և խնդալը: — Արդ անժխտելի է որ շատ մը հակապատկերներ ծիծաղաշարժ են. տարողանութեան (parodie) մը մէջ, կատակերգական տպաւորութիւնը առաջ կը բերուի հակադրութեամբը սկզբնական գործին լրջութեան և խնդալի բնութիւնն անակնածութեան միջև. մանկական պատմութեան մը մէջ, ինչ որ կը խնդացնէ մեզ, հակապատկերն է բառին տարողութեան և ըսողին միամտութեան միջև: — Բայց կան շատ մը հակապատկերներ որոնք ծիծաղաշարժ բան մը չունին. երգիչի մը գուաղը (couac), պարագաներու մեծ մասին մէջ, պարզապէս դժնդակ է. բայց սակայն արդիւնք մըն է հակադրութեան: Տձև մարմին մը տեսքը, մանաւանդ ուրիշ առողջ և բարեձև մարմիններու մօտ, չ'ուրախացներ: Ամէն ինչ որ անյարմար կուգայ հակադրութիւն կը կադմէ, և սակայն էի խնդացներ:

Վերջապէս շատ հետաքրքրական բացատրութիւն մը առաջարկուած է Բէնիկոյ մէջ: Ըստ իրեն, ինչ որ խնդալ կը պատճառէ, այն է զոր ինք կը կոչէ անաւազուրիւն (dégradation): Ասով ըսել կ'ուզէ թէ մենք կը խնդանք երբ յարգուած անձի մը կամ առարկայի մը մէջ, յանկարծ կը նշմարենք անաւազող բան մը, զձծութիւն մը, տկարութիւն մը, պղտիկութիւն մը. երբ պատկանելի անձնաւորութեան մը մէջ, մարդկային բնութեան տկարութիւնները կը յայտնուին, երբ մեծ բաներու պղտիկ կողմը, մեծ մարդերու նկատմամբ կը յայտնուի մեզի յաճախ: — Թէ այս լուծումը (որ մօտաւորապէս Արիստոտէլինն է), Քերրուակունին (մէջ) համաձայն է շատ մը իրողութիւններու, անկարելի է ուրանալ: Ծատ յաճախ, ամենէն յաճախ թերևս, մենք կը խնդանք որեւէ անաւազութեան մը վրայ: Ծիծաղաշարժ բառերը շատ յաճախ այն բառերն են որոնք մէկէն երևան կը հանեն անձի մը այլանդակութիւնը կամ թերութիւնը. կը բաւէ վերծանել Ազանը, Մարգարեացը, Գարգիւնը գտնելու համար ատոր սքանչելի օրինակները. տարողանութեան մը մէջ, անաւազումը իսկութիւնն իսկ է. մենք կը խնդանք հետորի մը

սխալին վրայ վասնզի բարձրագոյն թուղքին մէջ, մարդը, իր տկարութիւններով պիտի վերերևէր խկոյն: — Սակայն, այս չէ տակաւին ճշմարիտ պատճառը. երբեմն մենք կ'ունենանք անաւագութեան մը տեսարանը առանց խնդալու փափաք մը զգալու: Երբ մեզի կը յայտնեն ուրիշի մը այլանդակութիւնները, անոնք մեզ չեն խնդացներ միշտ. ինչ որ կը խնդացնէ մեզ, զանոնք մեզի յայտնելու որոշ մէկ կեցւոյն է:

Այսպէս ո՛չ ուրախութիւնը, ոչ աշխատակը, ոչ հակադրութիւնը, և ոչ ալ անաւագութեան են խնդալուն իրական պատճառը: Փորձենք, իրողութիւններու վերլուծումով, գտնել այս պատճառը: Ակնհայտ է որ պիտի չգտնենք բանաձև մը որ արժէք ունենայ բոլոր պարագաներուն համար ալ, սկսեալ պարզ ժպտելէն, զուարթ կամ տխուր, մինչև յուսահատին ողբերգական խնդալը: Եթէ մենք գտնենք բանաձև մը որ կը պատկաներու մեծ մասին, մեր ճիշդ արդէն անօգուտ եղած պիտի չըլլայ: — Ուսումնասիրենք շատ պարզ պարագայ մը: Մենք բոլորս ալ խնդացած ենք բաց դուռի մը խորտակումին վրայ. մարդ մը կը հաւաքէ իր ուժերը, կը պրկէ իր մկանները, կը գալարէ իր դէմքը, իր սրունքներուն վրայ կը կորանայ հրեւու համար դուռ մը, կը տեսնենք թէ այդ դուռը բաց է, և կը խնդանք: Ի՞նչ կ'անցնի ուրեմն մեր մէջ, երբ աչքի առջև ունինք այս տեսարանը: — Ակնհայտ է որ գործողութիւնը մեզի այլանդակ կ'երևէր նախ և առաջ, և նոյնիսկ անտեղի: Հերքելիսն այս միջոցը յաղթելու համար զիմադրութեան մը, որ մենք զիտենք թէ ոչինչ է, բացարձակապէս անսովոր է: Ահաւասիկ մեր առաջին տպաւորութիւնը, ահաւասիկ երեւոյթին առաջին ժամանակը: Բայց երկրորդ մըն ալ կայ և շատ մը հոգեբաններու յանցանքը զայն տեսած չըլլալն է, և այդտեղ մնացած ըլլալը: — Այն վայրկեանին երբ այս գործը անտեղի կը գտնենք, արագ անդրադարձում մը շատ պարզ գտնել կուտայ զայն մեզի. մենք կը խորհնք թէ մեր մարդը դուռը զոց կը կարծէ. ատոր համար է որ կը խնդանք: — Այսպէս գործ մը որ մեզի այլանդակ կը թուէր բնական կը թուի մեզի. մենք կը ճանչնանք, անսովոր իրողութեան

մը մէջ, սովորական իրողութեան մը, անտեղի իրողութեան մը մէջ, հասարակ իրողութեան մը: Ահա ինչ որ կայ խնդացողին մտքին մէջ:

Կարելի է գտնել նոյն պատճառը գրեթէ բոլոր պարագաներու մէջ: Ի՞նչ կ'ընեն, զորօրինակ, ժողովրդատները: Կարգադրութիւն կ'ընեն բացարձակապէս անսովոր կացութիւն մը յառաջ բերելու համար. զոր օրինակ, պատահումը, միևնոյն վայրին մէջ, շատ մը անձներու որոնք վանել կը թուին զիրար, բայց միևնոյն ատեն հեղինակները այնպէս մը կը կարգադրեն որ այս այլանդակ կացութիւնը բնական երևի: Անոնք զի պատրաստեն մեր միտքը մինչև որ ան պատրաստ ըլլայ ընդունելու այս արտաոգութիւնը, մինչև որ զայն գտնէ բոլորովին պարզ. երբ մենք պատրաստ ենք, զայն կը դնէ համարձակօրէն մեր աչքերուն առջև: Ի՞նչ կ'ուզեն անոնք ուրեմն: Անոնք կ'ուզեն որ իւրաքանչիւր տեսարան մէկ կողմէն անտեղի ըլլայ, և միւս կողմէն՝ անխուսափելի. որ իւրաքանչիւր պատասխան մեզի թուի միանգամայն բացարձակապէս յիմար և բացարձակապէս իրաւացի. անոնք կը յաղթեն երբ մենք միանգամայն կը դարմանանք բառին այլանդակութեան և ակներև անհրաժեշտութեան վրայ: Այլընդայլին մեքենականութիւնն ալ նոյնն է. մենք, հանդիսատեսներս, զիտենք ճշմարտութիւնը. դերասանը, ինքը, չի զիտեր: Մենք զիտենք թէ սանկ եղելութիւն մը անցած է, դերասանը կ'անգիտանայ զայն. մենք զիտենք թէ ան կը գտնուի այսինչ անձին հետ. ինքը չի կասկածիր այդ մասին. մենք զիտենք թէ իր աղջկան մասին կը խօսին, ան կը կարծէ թէ իր արկղիկին մասին կը խօսին իրեն: Եւ արդ այնպիսի բաներ կ'ըսէ ան որոնք կատարելապէս անտեղի են, տուած ըլլալով եղելութիւնը, անձը, և այլն, բայց կատարելապէս մտացի են, տուած ըլլալով ինչ որ կ'անգիտանայ ան: Անտեղի է, զիտեալով ինչ որ մենք զիտենք. անհրաժեշտ է, մտածելով ինչ որ ան կը մտածէ: — Ուրիշ եղանակ մը, շատ ազգու խնդու պոթկացնելու համար հետեւեալն է. մեզի կը ցուցնեն դերասան մը որ չի զիտեր իր դերը, որ գէշ կը լսէ յուշաբարձին ըսածը և որ կ'արտասանէ արտաոգութիւններ: Յիշենք կրտսեր — Յովհան-

Նէտի (Petit-Jean) դատաւարութիւնը: Հոս ևս կը նշմարենք երկու ժամանակներու նոյն երևոյթը: առաջին ժամանակ. դերասանին արտասանած խօսքը անտեղի կը թուի մեզի, կը մտածենք թէ խենթեցեր է. մինչև հոս ոչ մէկ բան ծագրելի: երկրորդ ժամանակ. քաղաք անդրադարձում մը ամէն ինչ կը հասկցնէ մեզի: դերասանը գէշ լսած է յուշարարը, ոչինչ աւելի պարզ և աւելի հասարակ: Անոր համար է որ կը խնդանք:

Արդ մեզի կը թուի թէ խնդալու պատճառը յանկարծակի նշմարելու արարքին մէջ է, այլանդակին տակ սովորականը, անտեղիին տակ բնականոնը: Ինչ որ կը խնդացնէ, այն բանն է որ միանգամայն է, մէկ կողմէն, այլանդակ, անտեղի, եւ միւս կողմէն բնականօրէն մինչև ռամկականօրէն: Կրնայինք ստուգել այս ենթադրութիւնը, ուսումնասիրելով կարգ մը ռազմածնաշնորհեալ (prérogatif) պարագաներ: — Կը պատահի յաճախ գանդադկոտ միտքերու, մեր ամենուն կը պատահի երբեմն ուշացած խնդալ, հաճելի բառէն քիչ մը յետոյ խնդալ: Այնչափ ատեն որ մենք չխնդացինք, մենք տեսած չէինք կրկին խօրքը, կրկին իմաստը. ատիկա մեզի երեցած էր առ աւաւելն արտառոց, անակնկալ: մենք չէինք հասկնալ: Արդ ո՞ր վայրկեանին կը խնդանք. երբ կը նշմարենք բառին երկրորդ երեսը, երբ կը տեսնենք որ այս արտառոց բառը շատ պարզ բառ մըն էր, որ ճիշդ կ'իյնար, որ անխուսափելի էր:

Ահաւասիկ նման փորձառութիւն մը. թատրոն կը հասնինք վտարվելի երկրորդ արարուածին միայն: Աչքի առջև պիտի ունենանք ծաղրալից կացութիւն մը: Ամէն մարդ պիտի խնդայ մեր շուրջը. մենք, մենք պիտի չխնդանք, եթէ համակրութեամբ չըլլայ այդ: Անոր համար որ մենք պիտի տեսնենք միայն մէկ կողմը կացութեան և մէկ կողմը իւրաքանչիւր բառին. այլանդակ կողմը. միւսը խոյս պիտի տայ մեզմէ, վասնզի պատրաստութիւնները կը պակսին մեզի: — Ատկից խնդալու պատճառը գոյութիւն չունի այլևս մեզի համար. տեսարանները մեզի համար չեն ինչպէս մեր մերձաւորներուն համար, միանգամայն անտեղի և բնական:

Չանդան հանգամանքներ կան որոնք կ'աւելցնեն խնդալը, կը նպաստեն անոր:

Իւրաքանչիւր ոք նկատած է ատիկա, նոյն առարկան մեզ կը խնդացնէ առաւել կամ նուազ օրուան համաձայն. երէկ կը խնդայինք ոչինչ բաներու համար, այսօր դժուար է զուարթացնել: Նախ և առաջ մարմնաւոր հանգստութիւնը արամադիր կ'ընէ խնդալու: զօրօրինակ, լաւ ճաշ մը, բաց օդի ֆիզիքական զրգուցումներ մը, քալելը, խաղը, ակներև աղդեցութիւն մը ունին: Շատ մարդիկ ազդուած են ատիկ և կ'եղբայրականեն թէ խնդալու պատճառը դուռ ֆիզիքական է, թէ ժամանակ կը կորուցնենք հոգիին մէջ փնտռելով դայն: Ես կը կարծեմ թէ անոնք իրենք զիրենք կը խաբեն: Ֆիզիքական վիճակը կը դիւրացնէ կամ կ'արգիլէ պատճառին խաղը, ան չէ պատճառը: — Ստուգել ինչո՞ւ համար մարմնաւոր հանգստութիւնը մեզ կը արամադրէ խնդալու: Անոր համար որ ան աւելի ազատ և աւելի շոյտ կը դարձնէ հոգին: Երբ ոչ մէկ դժպիսի զգայութիւն չի բարձրանար դորձարանաւորութեան խորութիւններէն, երբ մեր բոլոր անիւները լաւ կը խաղան, երբ ոչ մէկ բան կը ճանչէ հոն, մեր հոգին ամենայն հեշտութեամբ կը շարժի: Մենք աւելի արագ կը տեսնենք ինչ որ կայ անսովոր առարկաներուն մէջ, աւելի արագ նաև ինչ որ կը զանաւորուի ընտանի հոն: Եթէ կը խնդանք տակաւին, անոր համար է որ հաճելի բաներու երկու երեսներն ալ մեզի կ'երևին աւելի դիւրութեամբ: — Դարձեալ, յաջողութիւնը, յաջողութիւնը, աւելի խնդալու կը արամադրեն մեզ: Իրողութիւնը այնքան ուշագրաւ է որ կարգ մը փրկիստփաներ հոն փնտռած են նոյնիսկ խնդալու պատճառը: Հոպս, ի միջի այլոց: Սակայն յաջողութեան ուրախութիւնը չէ պատճառը. ան կը նպաստէ պատճառին գործելութեան: Ծշմարիտն այն է որ յաջողութիւնը կը խթանէ մեր հոգին, անոր կուտայ թեթեւ զինովութիւն մը: Այն ատեն աւելի ևս զրգուցուած մենք կը տեսնենք աւելի արագ, և աւելի լաւ կը ճանչնանք: — Լուրջ վտանգէ մը խոյս տալու զգացումը յառաջ կը բերէ նման զինովութեան տեսակ մը:

Հակադարձօրէն, ծանրաշարժ, թանձր, մութ միտքերը ոչինչ կրնան: Խնդալը երբեմն մտքի անբաւականութիւն կը նշանակէ, խնդալու անատակութիւնն է որ կը նշա-

նակէ ճշմարիտ չքաւորութիւն: — Ֆիզիքական նեղութիւն մը կը ջլատէ խնդարը. հոգին այնքան ազատ չէ ալլես անտեղիէն ստեղծու համար ընտանիին բաւական դիւրութեամբ: — Վնաս մը, խտրականք մը, կը վանեն զուարթութիւնը. մեր սխալ ընթացքին անդրադառնալու զբաղած, մեր տկարութեան խորհուրդին մէջ մտառուութեամբ, չունինք ալլես ըստ բաւականին պայծառ և սուր տեսողութիւն մը: — Նայնպէս մօտալուտ վտանգի մը անձկութիւնը կը ցամքեցնէ խնդութեան ազդիւրները:

Ի՞նչ է ուրեմն խնդալու հոգեբանական բնութիւնը: Մեր հոգին զօրժուէութիւն մըն է որուն պաշտօնը եղական է. նոր առարկաներ մտցնել ծանօթ ստորոգութիւններու մէջ: Մարդկային իմացականութիւնը բնաւ ուրիշ բան մը չ'ընենք: — Երբ առարկայ մը տեղ չի գտներ որեւէ ստորոգութեան մը մէջ, ան ամբողջովին խոյս կուտայ մեր միտքէն. զօրօրինակ, մեր չզիտցած մէկ լեզուին բառերը. անիմանալի է ասիկա: — Երբ առարկայ մը միանգամայն տեղ գտնէ երկու ստորոգութիւններու մէջ, որոնք զիրար կը տարամերժեն, կը բախէ մեր միտքը. զօրօրինակ, եռանկիւն մը որ չորս կողմեր ունենայ. ասիկա անտեղի է: — Երբ առարկայ մը համարձակօրէն կը մտնէ ստորոգութեան մը մէջ, մենք կը զգանք խաղաղ գոհացում մտածութեան ճանաչումին. ասիկա բանաւոր է: — Երբ առարկայ մը մէկ կողմէն անտեղի է, և միւս կողմէն շատ նշանաւոր տեղ մը կը գտնէ ընտանի ստորոգութեան մը մէջ, միտքը կարծես ստեղծական ցնցում մը կը զգայ. այս է խնդալը:

C. M.

Թրգմ. Ն. Ա.

ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ

ԲԱՐԵԿԱՄՈՒԹԵԱՆ ԱՐՈՒԵՍՏԸ

Բարեկամական կապերը, թէև տարբեր ընտանեկան կապերէ, նոյնքան անհրաժեշտ են Ժողովուրդի մը կեանքին: Բարեկամութեան մէջ իմացականութիւնն ու զգացումը կը տիրապետեն բնագիշին: Ինչո՞ւ վերջինը անբաւարար կը նկատուի: Միթէ ընտանիքը իր անդամներուն չի՞ տար կեանքի ճամբու յարմար ընկերներ:

Այս հարցման պատասխանը այն է թէ շատեր կ'ապրին անտեսելով ամուսնութիւնը: Ոմանք պարզապէս նկատի չեն առնել զայն և ուրիշներ զխտակցարար կը խուսափին անկէ: Նկատի առնելով որ աշխարհի մէջ կրննորութիւնը կը գերազանցէ այլերու թիւը, միակնութիւն քաջալերող քաղաքակրթութիւն մը բնականաբար պիտի չխոյլատէ ամենուն ամուսին մը ընտրելու առիթը: Տակաւին կան, որոնց ներքին կառուցը չ'արտօնէ իրենց ամուսնանալ... ամուսնանալու սիրոյն. վաքնգի անոնք նախապատուութիւն կուտան որոշ զաղափարներու ու ճաշակներու որոնք տակաւ առ տակաւ ծաղկած են իրենց մէջ: Ուրիշներ զանազան պատճառներով, հետեւ կը մնան ամուսնութենէ: Խօստուսով մը ամբողջ կեանք մը կապել, քաջութիւն կը պահանջէ: Լուրջօրդի մը նման սուղուելու է: Այս քաջութիւնը ամենուն չէ տրուած:

Յաճախ չենք կրնար մեր սրտերը բանալ մեր ընտանիքի անդամներուն, կամ անոնց՝ որոնց կը սիրենք, որովհետեւ, ընտանեկան կապերը արեան կապեր են, և զուրգուրանքը զիւրութեամբ կը տրուի: Այսպէս ամենուն մտքերուն մէջ — ըլլան անոնք զաւակ, հայր, մայր, ամուսին, սիրող — չխօսուած ցաւեր կան:

Այս պահուած բաները կը թունաւորեն միտքը, ինչպէս վէրքի մը մէջ պարփակուած օտար մարմիններ հիւսկէնները կը թունաւորեն: Գերթուածի մը երկու տողերը յօրինելու մարմաջով մը չէ՞ որ թէքէեան գրած է,

«Այսպիսով հոգիին կ'ըլլայ այնքան ցուրտ,

Սառեւն դառնացած նարինջի մը պէս»:

Ժամանակը արհամարհող իրողութիւն մըն է այս: Մարդիկ պարտին խօսիլ, պարզել իրենց մտածումները: Կազմին ու ըմբօստ զգացումներ արտայայտել, բարեկամի մը հետ խօսիլ անոնց մասին, զանոնք լոյսին բերել է: Սիրոյ ու ընտանեկան կապերէն տարբեր մեծութիւն մը միայն կրնայ այս հրաշքը գործել:

Ի՞նչպէս կը ծնի բարեկամութիւնը: Իր նախնական վիճակին մէջ այնքան զիւրաբեկ բոյս մը կը թուի ըլլալ որ սէրը, անոր տեղին ու տկար ցողունին քովն ի վեր ձգելով կրնայ անշնչացնել զայն:

Այս սերտ կապը, բոլորովին բնական է. սրովհետեւ անձը որուն կը հանդիպինք հազուադէպ յատկութիւններ ունի: Բառ մը, ժպիտ մը, նայուածք մը ազնիւ հոգի մը կը յայտնաբերէ: Հիասքանչ արարք մը մեզ կը վստահեցնէ թէ ազնուական անձնաւորութեան մը ներկայութիւնը ունինք: Բարեկամութիւնը կը ծնի . . . բարեկամութենէ: Այս անակնկալ մտերմութիւնները կարելի են նոյնիսկ եթէ ընտրեալ բարեկամը մեծ յատկութիւններ չունի. — ընտրութիւններ յարաբերական արժէք ունին: Երկտասարգուհի մը յանկարծ ուրիշի մը մտերմութիւնը կ'ըլլայ, ու երկրորդի մը անհաճոյ կը թուի: Առաջինին պարագային, բախտի բերմամբ, նախասահմանուած ներդաշնակութիւն մը լոյսին եկած է, իր հետ բերելով բարեկամութիւն:

Քիչ քաջաւորութեամբ, այսպիսի բարեկամութիւններ չեն տեսիր: Մարդիկ ծոյլ են, և յաճախ կը պատահի որ առանց բաւարար պատճառի, մարդ ձանձրանայ նորածին յոյզէ մը, եթէ արգելք մը չոգեւորէ ու չամրացնէ զայն: «Նոյն բաները կը պատէ . . . միշտ կ'ուշանայ . . . կը ձանձրացնէ . . . շատ կը տրտնջայ»: Այսպիսի պարագաներուն ինքնագուշակ ըլլալու է: Դպրոցներու, եղբայրութեանց, բանակի, ակումբներու մէջ մարդիկ ամէն օր կը հանդիպին: Այս խումբներուն մէջ տեսակ մը ընտանեկան պարտաւորութիւն կայ, ինչ որ առողջ է: Մարդիկ ստիպուած են իրար հետ ապրիլ, ու կը վարժուին իրարու: Մարդոց մեծամասնութիւնը բարեկամ ունենալէ վերջ կը բարեկամուին:

«Մենք զմեզ կը մխիթարենք մի քանի բարեկամներով, ճշմարիտ հաս մը գտած չըլլալուս» կ'ըսէ Bonnard. ճշմարիտ բարեկամութիւնը տարբեր ընտրութեան մը կը կարօտի: Ամէն մարդու չէ տրուած նուիրուիլ անոր՝ որուն կը յարգէ: Ոմանք կը նախանձին զիմացիներն գերադասութեան, ու կը ջանան սխալներ մատնանշել փոխանակ նմանելու անոնց, նոյն առաքինութիւնները ունենալով: Ուրիշներ կը վախճան պայծառամիտ մարդոց կարծիքներէն, ու բարեկամ կ'ընտրեն նուազ խտտապահանջ անձներ:

«Քիչ է թիւը ազնուական մարդոց, մեծ մտքերու, հմայիչ հոգիներու որոնք ամբողջին մէջ են հոս, հոն, Կան» որոնք կը հաւատան ասոր, սակայն չեն վստայիր փնտռելէ զանոնք, ու կը սիրեն անոնց, չգտած: Այսպիսիներ ծնած են բարեկամութեան համար: Bonnard-ի այս բառերուն աւելցնել կ'ուզեմ թէ այդ բարձր յատկութեանց քովն ի վեր, մի քանի տանելի ու համակրելի տկարութիւններ կը քաջալերեն մեզ մեր սիրոյն մէջ: Անգութ բան մը կայ բացարձակ կատարելութեան մէջ, որ կը ձնչէ մտքին ու սրտին, որ յարգանք կը պարտադրէ, բայց բարեկամութիւնը հեռու կը պահէ: Միշտ ուրախ կ'ըլլանք երբ մեծ մարդ մը իր տարօրինակութիւններով կը վստահեցնէ մեզի թէ մարդկային է:

Պատահական բառ մը կամ նայուածք մը, նման անձնաւորութիւն ու միտք ունեցողներ իրար կը բերէ: Կամքը կ'արտօնէ այս համակրութեան աճումը: Վստահութիւնը փոխադարձ կ'ըլլայ: Ու այսպէսով երկու անձանցներ աւելի իմացական ազատութիւն կը վայելին, քան արեան կապով իրարու կապուած անհատներ:

Ի՞նչ է տարբերութիւնը բարեկամութեան և ընկերութեան: «Ինչ որ մարդիկ բարեկամութիւն կը կոչեն» կ'ըսէ la Rochefoucauld «ընկերային յարաբերութիւն մըն է լոկ, շնորհներու փոխանակում մը, որ կ'իջնէ վաճառականական զեանի, ուր Եսը միշտ շահ մը կ'ակնկալէ»: La Rochefoucauld հոս կը ցուցնէ թէ ինչ չէ բարեկամութիւնը: Վաճառականական յարաբերութիւն: Երբեք: Բարեկամութիւնը այդ չի՛ կրնար ըլլալ: Ընդհակառակը, բարեկամութիւնը անկողմնակալ է: Չենք կրնար հանդուրժել

մէկու մը, որ կը մօտենայ մեզի երբ ակնկալութիւն մը ունի, ու իրեն անհրաժեշտ եղածը առնելէն ետք կը լքէ մեզ: Բարեկամութիւնը առ-և-տուր չէ՛: Բարեկամութիւնը տուր-և-... առ է: Բարեկամութեան մէջ, բարեկամներու մեծագոյն հաճոյքը տալու, զիմացիներն օգտակար ըլլալու մէջ կը կայանայ:

Օր մը հետեւեալ խօսակցութիւնը լսեցի.

«Մասնաւոր հոգ տար Պ-եաններուն, ըսաւ ամուսինը:

«Ինչո՞ւ», հարցուց կինը: «Ձանձրացուցիչ են, և ... քեզի օգտակարութիւն մը չունին»:

«Խելքդ գործածէ», ըսաւ ամուսինը. «երբ պաշտօնի կոչուի — ինչ որ հաւանական է — իրեն պէտք պիտի ունենամ, և ... մեր յարգանքը աւելի պիտի գնահատէ, երբ տակաւին պաշտօն չէ ստանձնած»:

«Իրաւունք ունի», ըսաւ կինը հիացումով: «Աւելի բարեկամական է այդպէս»:

Իրապէս, աւելի բարեկամական թուեցաւ, սակայն բարեկամութիւն չէր այդ: Բնական է որ կեանքի զանազան տպաւորէզներու մէջ այս վաճառականական յարաբերութիւնը ներկայ ըլլայ մարդոց միջև որոնք իրար օգտակար կրնան ըլլալ: Երկուստեք յարգանք ու վախ կայ: Ծնորհներ կը փոխանակուին ու իրարու ըսելիք չեն ունենար:

Բարեկամութիւնը այս չէ սակայն: Երկու բարեկամներ, անուշտ, պարտին օգնել իրար երբ առիթը ներկայանայ, բայց այնքան բնական ըլլալու է այդ որ չուտով մոռցուի: Լաւագոյն անձը, զօրութեան զգացում մը կ'ունենայ, ուրիշի մը տկարութեան ի տես: Այս զգացումը պատճառ կ'ըլլայ որ հաճոյք խառնուի նոյնիսկ ամենաանկեղծ գիւթեան: Այսպէս է մարդկային բնութիւնը: «Մեր լաւագոյն բարեկամներու գթաբախտութեան մէջ, անհաճոյ չեղող մաս մը կը գտնենք»:

Երբ յաջող ենք կեանքի մէջ շատ բարեկամներ կ'ունենանք, ու ձախողութեան պարագային լքուած կը մնանք: Յաճախ ըսուած այս խօսքին համաձայն չեմ: Ուրտակման մը պարագային շատ են չար մարդիկ, որոնք կ'ուզեն ականատես ըլլալ գթաբախտութեան, ու կը խմբուին մեր շուրջ: Եւ ուրիշ գթաբախտներ, որոնք հեռու մնա-

ցած էին երբ երջանիկ էինք, մօտիկ կը զգան: Հոգիի մեծ ազնուութեամբ մը միայն կրնանք բախտաւոր, երջանիկ մարդոց անշահախնդիր բարեկամներ ըլլալ:

Ճշմարիտ բարեկամութիւնը անաշտ է, բարեկամներու պարտականութիւնն է զուշակել իրար գիտարութիւնները և օգնել իրար առանց սպասելու որ ուզուի իրենցմէ: Եթէ մեր բարեկամներու կարիքներուն կրնանք գահացում տալ, օգնութիւն խնդրելու զիջումէն ազատելու ենք զանոնք: Արարքի մը պատճառած զոհունակութեան հետ երջանիկ ընելու մշտապէս կարողութիւնը, հարստութեան և ուժի միակ առաւելութիւնն է:

Ուրիշ կարեւոր յատկանիշ մը բարեկամութեան — փոխադարձ հրացում: Ամէնքս ալ ունինք բարեկամներ որոնք մեզ ճշմարտութեան առջև կը դնեն: Արդարեւ, առանց այս անկեղծութեան, ճշմարիտ բարեկամութիւն չի՛ կրնար գոյութիւն ունենալ: Բարեկամի մը քննադատութեան կրնանք դիմանալ, մինչդեռ նոյն բանը պիտի դարձնէր մեզ եթէ ուրիշէ մը զար: Այս փաստ չէ՞ մեր վստահութեան թէ մեր բարեկամը հրացում ունի մեզի հանդէպ: Ըսել չեմ ուզեր որ ան կը խորհի թէ ամէն առաքինութեամբ օժտուած ենք, կամ թէ մասնաւոր հանճար մը ունինք: Աւելի բարդ է իրողութիւնը: Ըսել կ'ուզեմ թէ ուշադրութեամբ նկատի առած է մեր սխալները և մեր լաւ յատկութիւնները և ընտրած է մեզ. — աւելին, մեզ նախընտրած է ուրիշներէ:

Այս հրացման շնորհիւ է որ անկեղծութիւն կարելի է: Որեւէ զիտողութիւն կ'ընդունինք մեզի սիրող և հրացողէ մը, որովհետեւ այդ ոչինչ կը պակսեցնէ մեր ինքնազատահոգութիւնէն, առանց որուն կեանքը կրնայ անաւանելի դառնալ: Գրողներու միջև մեծ բարեկամութիւններ այս ձեով կարելի են: Աւելի լաւ է որ չունենանք անկեղծ բարեկամ մը որուն անկեղծութիւնը մեզ տրտմեցնելու միայն կը ծառայէ, որ մեզ բժախտորոշէն տեղեակ կը պահէ մեր դէմ եղած պարսաւներու մասին, ու տարօրինակ կերպով կ'անտեսէ լաւը: Բարեկամներ՝ որոնք չեն ուզեր հասկնալ մեր սէրը, չեն ուզեր ընդունիլ որ կեանքը կարճ է ու գիտար, և մարդիկ քմահաճ, ու ...

չուտով կը վշտանան, կամ կը դիտեն մեր շարժումները և իրենց ուղած ձևով կը թարգմանեն:

Առանց մտահոսվեան ու զազանիքներու փոխանակութեան իրաւ բարեկամութիւն չկայ: Բարեկամի մը հիացումը կրնայ որնէ արժէք ունենալ, երբ երեւակայական եսիս հանգէպ է այդ և ոչ թէ իրական եսիս: Երկու բարեկամներու խօսակցութիւնը անհետաքրքրական կը դառնայ, եթէ անոնք չկարենան պեղել իրենց լիջատակները: Ու երբ այդ ընեն, զազանիքներու աղբիւրը կը ժայթքէ, ու խօսակցութիւնը կը դառնայ կեանքով լի ու զուարթ: Միւս կողմէ, զազանիք պահել զժուար է: Երբ ոնէ մէկը խօսակցութեան նիւթ չունի, խօսմբի մը մէջ, ուշադրութիւն դրաւելու ճիղով իր ներաշխարհէն մասեր կը փռէ ներկաներու աչքին, և ակամայ զազանիքներ լոյսին բերած կ'ըլլայ: Ի՞նչ պէտ է ուղէք որ ձեր զազանիքը ուրիշներ պահեն, կ'ըսէ Սոկրատ, երբ դուք իսկ չկրցաք պահել զայն:

Ոչ ոք մեր ներկայութեան մեր մասին կը խօսի այնպէս ինչպէս մեր բացակայութեան: Ամէն գուրգուրանք այս փոխադարձ խաբէութեան վրայ հիմնուած է: Բարեկամութիւններ կը մեռնեն ինքէ գիտնալինք թէ մեր բարեկամները ի՞նչ կը խօսին մեր մասին մեր բացակայութեան: Որքան պիտի զարմանայինք եթէ կարենայինք տեսնել ուրիշներու մաքին մէջ շինուած մեր պատկերը: Յաճախ կը պատահի որ մեծ բարեկամներ ընդմիջտ բաժնուին չարախօս մարդոց պատճառաւ:

Կան մարդեր որոնք ցաւցնելու կամ բարեկամներ բաժնելու համար իրաւ կամ սուտ պատմութիւններ կը հնարեն: Սքանչելի օրէնք մը կայ այսպիսի պարագաներու — Վիճարանցէք անոր հետ որ կ'ըսէ թէ պայսպիսի բաներ ըսուած են, և ո՛չ անոր հետ որ ըստ'ձ է և հաւանաբար երբեք չէ ըսած:

Միշտ պարտինք պաշտպանել մեր բարեկամները, ոչ թէ չընդունելով իրողութիւնը — վասնզի սուրբեր չեն անոնք, և իրենց թերութիւնները ունին — այլ քան ինքեամբ մեր յարգանքը արտայայտելով: Կը ճանչնամ կին մը որ զբարեկամահիւ է և կ'ըսէր, երբ իր մտերիմներէն ունէ մէկը իր ներկայութեան այսպանուէր, ու կը մերժէր աւելին ըսել, Իմաստութիւն է:

Ամուսնութեան պէս, ուխտ մը կը պարտեալէ բարեկամութիւնը, վասնզի անձի մը անփոփոխելի ընտրութիւնն է տարիկայ: Զայն կ'ընտրենք իր յատկութիւններուն համար: Յատկութիւններ՝ որոնց երբեմն առաւելագոյն չափով կը հիանանք:

Պայմաններ ըլլալու չեն — Բարեկամութիւնը յաւիտենական է: Բայց բարոյագէտ մը պիտի ըսէ, «Ի՞նչ կ'ընես երբ բարեկամդ ուրանայ քեզ: Կրնաս տակաւին սիրել զինք երբ բանտարկեալ մըն է, կամ զլիսատուելու կ'երթայ»: Պէտք է խոստովանիլ որ կեանքի մէջ ամենէն զժուար բաներէն մին, բարեկամներէն դաւուրին է: Բայց իրաւ բարեկամ մը երբեք չի դաւեր:

Կ'ըսուի թէ այրերու և կիներու միջև եղող բարեկամութիւն մը երբեք չի կրնար հասնիլ այրերու բարեկամութեան մակարդակին: Մտաւոր յարաբերութիւնն ոչ միայն կարելի է երկու սեռերու միջև, այլ աւելի դիւրին է: «Երկու երիտասարդ հոգիներու բարեկամութիւնը», կ'ըսէ Կէօթէ, «այնքան հրապուրիչ է, երբ աղջիկը կը սիրէ սորովիլ, և տղան՝ սորովեցնել»: Համագործակցութիւն ու գուրգուրանք աւելի բնական է քան մրցակցութիւն, այր և կնոջ միջև: Կինը երկրորդական զերը սիրով կ'ընդունի ու կուտայ քաջալերութիւն, նեցուկ ըլլալով:

Եթէ այսպիսի բարեկամութիւն մը ամուսնութեան առաջնորդէ, թերեւ երկտասարդ զոյգին սէրը աւելի խորունկ ըլլայ: Յաճախ պատահած է որ երջանիկ ամուսնութիւն մը, մի քանի տարի վերջ իրաւ բարեկամութեան վերածուած է, շատ մը առաւելութիւններով: Այր մը և կին մը, նոյնիսկ եթէ չեն ամուսնացած, կրնան իրր մտերիմ բարեկամներ վտահիլ ու արժեւորել զիրար:

Երկու լուծումներ կան այր և կնոջ բարեկամութեան բարդ հարցին: Առաջինը սիրոյ և բարեկամութեան միացում մըն է — այսինքն կազմումը կապի մը որ թէ իմացական և թէ զգացական է: Երկրորդը այն է թէ այր և կին իմացական բանի մը վրայ հիմնեն իրենց բարեկամութիւնը, իրենց այլ կարիքները արդէն իսկ գոհացած ըլլալուն:

Շատ մը այրեր և կիներ հոգեւոր մենտորի մը բարձր ու մաքուր բարեկամութեան մէջ կը գտնեն իրենց փնտած մտե-

րիմը: Ոմանք ալ կը դիմեն իրենց կոչումին գիտակից բժիշկներու, որոնք առանց նախապաշարման մտիկ կ'ընեն խոստովանութեանց: Բժիշկ մը պարտի արուեստագետ ալ ըլլալ: Հասկնալու համար իր հիւանդները իր փիլիսոփայ մը: Մեծ բժիշկ մը ոչ միայն մարմնի միջոցաւ միտքը կը բուժէ, այլ մտքին միջոցաւ մարմինը: Ան իրաւ ու հոգեւոր բարեկամ մըն է:

Ոմանց համար գիրքերը իրենց ընկերներն են, ու զրազէտները իրենց բարեկամները: Գրագէտներ կրնան շատ մը ընթերցողներ ազատել զանազան վախերէ: Ընթերցումի մը ընթացքին, անհատը պատմութեան մէջ կը հանդիպի անձի մը որուն ինք կը նմանի: Այսպէսով իր թերութիւնները մեծ մեղքեր չեն թուիր, ու ներաշխարհը կը խաղաղի: Այլեւս մինակ չզգար: Իրեն նման ուրիշներ ալ գտած է: Tolstoy-ի և Stendhal-ի հերոսները մեծ գիր ունեցած են պատանիներու կեանքերուն մէջ, լուծելով անոնց դժուարութիւնները:

Ուշագրութեամբ ընտրեցէք ձեր բարեկամները: Երբ ընտրէք, փորձեցէ՛ք հասկընալ զանոնք: Բարեկամութիւն մը, հոգեկան կամ այլ, կարելի չէ առանց հաւատքի կամ հաւատարմութեան: Պիտի կարեւորագոյն պայտէսով մեծ մտքեր ունենալ ձեր շուրջ: Մի վախճաք մտերմութիւններ մշակելէ անոնց հետ: Մեծ մտքեր ձեզ այնպիսի բարձունքներու կը տանին, ուր կը գտնէք ձեր անձը: Պատտնի և Pascal-ի հետ հաղորդուելու համար, ամենազուտ մարդիկ իրենց պատեաններէն դուրս կ'ելլեն: Հիւանալի գրքի մը ընթերցումը խօսակցութիւն մըն է — գիրքը կը խօսի և մեր հոգին կը պատասխանէ:

Ու է ընկերութեան գոյութիւնը պայմանաւոր է գոյգերով և ընտանիքներով, որոնք կրնան նկատուիլ նախնական բջիջներ: Մարդկային մարմնի հիւսկէները իրար կը միանան ջիղերու բջիջներով: Ընկերութեան պարագային ալ նոյնը պէտք է ըլլայ: Ընտանիքներ իրար զալու են: Ու այս կ'ըլլայ բարեկամութեամբ: Աննիթ ու նիւթական սիրոյ թելերը հիւսքանչ ու նուրբ ոտայն մը կը հիւսնեն, առանց որուն մարդկային ընկերութիւնը չի կրնար գոյութիւն ունենալ:

Ա. Մ.

Ս. ՅԱՆՈՒՆ ԿԵՐՍԵՆ

Ե Կ Ե Ղ Ե Յ Ա Կ Ա Ն Ք - Բ Ե Մ Ա Կ Ա Ն Ք

● ԴՆ. 3 Մարտ. — Վարդանանց նախածը մեծ վայելուչ հանդիսաւորութեամբ պաշտուեցաւ Մայր Տաճարին մէջ: Հանդիսացեալն էր Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը:

● ԵՆ. 4 Մարտ. — Ս. Վարդանանց զօրավարը մեծ (Յիւսակ մեռելոց եւ սօս ազգային): Ս. Աթոռոյ ժառանգաւոր սաները արժանապէս փառաւորեցին Վարդանանց տունը, ըստ սովորութեան իրենց մէջէն ընտրելով օրուան զպրապետը Ս. Աթոռոյ մէջ, Վարդանանց տունը կը նկատուի ժառանգաւորաց սաներու տունը, ինչպէս Ս. Սեփանտը տունն է սարկաւազաց: Առաւտեան ժամերգութենէն ետք, աւագ խորանին վրայ մատուցուեցաւ հանդիսաւոր Ս. Պատարագ: Ժամարան էր, ըստ ընկալիչ սովորութեան՝ Ժառանգ. վարդաբանի եւ Ընծայարանի տեսչի՝ Հոգ. Տ. Հայկազունի վրդ. Արարհաման, որ քարոզեց: Բնարան առնելով եղիշէն, «Հաւատարեցէ մահ մեր ընդ մահու արդարոյն և հեղուն արեան մերոց ընդ արիւն սուր մարտիրոսացն և հանցելի Աստուած կամաւոր պատարագաւ և մի տացէ զեկեղեցի մեր ի ձեռս հեթանոսաց: Ամէն տարի Վարդանանց յիշատակը կը տօնենք մեծ ոգևորութեամբ. թէև մեր զարաւոր պատմութեան ընթացքին ունեցած ենք շատ մը տիրիչ պատերազմներ, որոնց վախճանը շատ անգամ եղած է յաջող և շատ աւելի փառաւորքան Աւարայրի ճակատամարտը, սակայն անոք մեր քրտին չեն խօսիր այնպէս ինչպէս այս վերջինը: Այս նահատակութիւնը ինչո՞ւ խրախուսանք և ոգևորութիւն կը ստեղծէ մեր քրտնի մէջ. վասնզի Վարդանանք ատով պաշտպանեցին ազգի մը երկու զերագոյն սկզբունքներն ու պահպանման ազգակները — կրօնն ու հայրենիքը: Հայրենագուրկ ժողովուրդներ կը նմանին նաւերու՝ որոնց խաբիսները կտրած ըլլալով ծովի բացերուն վրայ, ալիքներէն տարուբեր կը տատանին շարունակ, վաղ կամ ուշ ընկղմելու սահմանուած: Մենք ալ, իրրեւ վարդանանց արժանաւոր յաջորդներ, մեր կարգին, պարտինք գուրգուրանքով պահել մեր ազգային արժէքները մանաւանդ այս օրերուն, ուր աւելի մեծ է ազգին սպառնացող վտանգը — վտանգը ձուլման ու այլասերման — օտար մշակոյթներու ազդեցութեանց ենթակայ ու օտար միջավայրերու մէջ ցրուած մեր ժողովուրդի բեկորներուն: Մինչև որ աստուածային մէկ բարեգէպ կարգադրութեամբ, ինչպէս որ իտալացիները հրեղէն սիւնին առաջնորդութեամբ մտան Աւետեաց երկրը, մենք ալ բախտը ունենանք ամբողջութեամբ մեր նուիրական հայրենիքին մէջ: Ս. Պատարագէն ետք, Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը նախագահեց օրուան յատուկ հոգեհանգստեան հանդիսաւոր կարգին:

● Ուր. 5 Մարտ. — Առաւօտուն, Գեր. Տ. Ուրբէն Եպօ. Քէմհանեանի զխաւարութեամբ, Միարանութիւնը մեկնեցաւ Ասորոց վանք, ուր Ս. Մարկոս աւետարանչի Եկեղեցւոյն մէջ, (որ ըստ աւանդութեան տունն է եղած առաքեալին) մատուցուեցաւ Ս. Պատարագը ժամարարն էր Նոգ. Տ. Կիրեղ Արղ. Գարիկեան: Քարոզեց Նոգ. Տ. Պարգե Կրղ. Վրթանէսեան, բնարան ունենալով «Պարտ է յամենայն ժամ կալ յաղօթս և մի՛ ձանձրնալ» (Ղուկ. ԺԲ. 1). (տե՛ս Սյոն, էջ 74): Ենչտեց աղօթքին անհրաժեշտութիւնը ըստիւն համար ու ծառայեցաւ առաւելարար Տէրաւեանին աղօթքին վրայ, մեկնարանելով անոր իւրաքանչիւր հատուածը: Ս. Պատարագէն ետք, Միարանութիւնը պատուաւրութեցաւ Ասորոց Գեր. Եպիսկոպոսի Փոխանորդէն:

● Շր. 6 Մարտ. — Ըստ սովորութեան, երեկոյեան ժամերգութեանէն ետք կատարուեցաւ Մայր Տաճարի խորաններուն և զխաւար սրբանկարներուն վարագոյրումը: (Սոյն վարագոյրները ամէն շաբաթ կը փոխադրուին ու կը բացուին մարգարայի երեկոյեան):

● Կիր. 7 Մարտ. — Բուն բարեկենդան: Փակ-եալ-խորանի Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի աւագ սեղանին վրայ: ժամարարն էր Նոգ. Տ. Պարգե Կրղ. Վրթանէսեան:

● Դշ. 10 Մարտ. — Այսօր սկսան մեծ պահոց կարգերը: Առաւօտուն, Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ Արեւազալի առաջին հանդիսաւոր ժամերգութիւնը:

● Եշ. 11 Մարտ. — Իրեկոյեանէն, Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ մեծ պահոց առաջին «Եկեղեցի» կարգը, նախադասութեամբ Գեր. Տ. Ուրբէն Եպօ. Քէմհանեանի, որ քարոզեց, բնարան ունենալով «Ապաշխարեցէք զի մերձեալ է արքայութիւնն երկնից» (Մատթ. Գ. 2): Խօսեցաւ ապաշխարութեան կարեւորութեան մասին: Իւրաքանչիւր Քրիստոնեայ անհատ պարտի ապաշխարել, ձերբազատուելու համար մեղքի կապանքներէն, մեծ պահքը յարմարագոյն առիթն է այդ ընելու, մաքուր հոգեով զիմաստերու համար Քրիստոսի Յարութեան հրաշալիս տունը:

● Ուր. 12 Մարտ. — Երեկոյեան ժամերգութիւնն ու Ս. Թորոս նախատունը պաշտուեցան Մայրավանքի համանուն Եկեղեցւոյն մէջ: Հանդիսագետն էր Գեր. Տ. Նորայր Եպօ. Պողարեան:

● Շր. 13 Մարտ. — Ս. Թէօդորոսի զօրավարին: Առաւօտան ժամերգութիւնն ու Ս. Պատարագը մատուցուեցան Ս. Թորոս Եկեղեցւոյն մէջ: Ժամարարն էր Նոգ. Տ. Հայրիկ Վրղ. Այւանեան:

— Վաղուան Արտաքսման Կիրակիի առթիւ, Կ. Վ., Գեր. Տ. Ռուբէն Արքեպօ. Մանասեանի զիմաստութեամբ, Միարանութիւնը «Հրաշափառ»ի հանդէսով (*) մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար և Ս. Գերեզմանի սովորական ուխ-

տէն ետք բարձրացաւ Տաճարին մեր վերնատան մատուղը, ուր պաշտուեցան երեկոյեան ժամերգութիւն, Կիրակուալուն ու վաղուան նախատունը, նախադասութեամբ հանդիսագետ Սրբազանին: Արարողութեանց և Գարունին, Միարանութիւնը վերադարձաւ Մայրավանք, յորմենեակ կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր թափօրը (**):

● Կիր. 14 Մարտ. — Արսալման: Առաւօտան ժամերգութիւնն ու Ս. Պատարագը մատուցուեցան Ս. Յարութիւն, Բ. Գողգոթայի վերնամատարն մէջ: Ժամարարն էր Նոգ. Տ. Զաւէն Արղ. Զինչինեան, Ս. Պատարագէն ետք կատարուեցաւ երազարձ մեծահանդէս թափօր Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին և Պատանատեղւոյն շուրջ, նախադասութեամբ Գեր. Տ. Ռուբէն Արքեպօ. Մանասեանի: Ս. Գերեզմանին շրջափակը լեցուցած էր ժողովուրդի հոծ թաղմութիւնը, ինչպէս նաև Ս. Թորոզմանչաց երկեսո նախակրթարանի ընդանդակ աշակերտութիւնն ու Մանկապարտէզի սովորեցողներ, իսկ զոյրաց դասը դաշն ու գրասիւղ երգեցողութեամբ կ'ընդանակէր Քրիստոսի Այլակերպութեան նուիրուած շարականները (**): Արարողութիւնները, փակուեցան մեր վերնամատարն մէջ, յորմենեակ Միարանութիւնն ու ներկաներ պաշտօնական գնացքով վերադարձան Մայրավանք:

● Եշ. 18 Մարտ. — Իրեկուան «Եկեղեցի» կարգին նախադասեց Գեր. Տ. Նորայր Եպօ. Պողարեան և քարոզեց բնարան ունենալով «Նոգին է կենդանարար, մարմին ինչ ոչ օգնէ» (Յովհ. Զ. 61): Բացատրեց Նոգին և մարմինն զերը անհատին մէջ, ցոյց տալով առաջինին արժանիքները ու գերազանցութիւնը երկրորդին վրայ:

● Շր. 20 Մարտ. — Ս. Կիրիլի երեսօղիմացւոյն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տա-

րէն ներս, իսկ առաջին և վերջին շաբաթներուն, այսինքն Արտաքսման Կիրակիի (Իրեկ մեծ պահոց մուտքի հանդէս) և մարգարայի (Երեւորոպացւոց Զատիկը տօնուի մերկին հետ) նախընթաց երեկոյեաներուն, երեք Պատրիարքութիւններն ալ յաջորդաբար կը կատարեն սոյն հանդիսութիւնը Տաճարէն ներս, նախ Լատինը, յետոյ Յոյնը և ապա Հայը:

(*) Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան թափօրը Ս. Յարութեան Տաճարէն ներս յատուկ է միայն Հայ և Լատին Պատրիարքութեանց: Հայերը սոյն թափօրը կը կատարեն շաբաթական երեք անգամ, Ուրբաթ, Շաբաթ և Կիրակի երեկոյեաներուն, իսկ Լատիններ՝ ամէն երեկոյ անափան: Երբ երեք իրաւակից Պատրիարքութիւններէն մին երեկոյեան ունենայ «Հրաշափառ» ու մուտք Տաճարէն ներս, սոյն թափօրը կը կատարուի առաւօտուն:

(**) Ըստ աւանդութեան, Քրիստոսի Այլակերպութիւնը տեղի ունեցած է իսլաւութեանէ 40 օրեր առաջ: Այդ պատճառաւ, Հայ երեսօղէն Արտաքսման Կիրակիին հետ կը տօնախմբէ նաև յիշատակը Քրիստոսի Այլակերպութեան:

(*) Մեծ պահոց ընթացքին, ամէն Շաբաթ երեկոյ, երեսօղէն երեք իրաւակից Պատրիարքութիւններէն մին կ'ունենայ «Հրաշափառ» ու մուտք Տաճար և Ս. Գերեզմանի սովորական ուխ-

ճարի Ս. Ստեփանոս մատրան Ս. Կիրիլի սեղա-
նին յիջալ: Ժամադարան էր Հոգ. Տ. Վարուժան
Արք. Գաղաթաճան:

● Կիր. 21 Մարտ. — Անառակին: Ս. Պատա-
րադր մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետ: Ժա-
մարան էր Հոգ. Տ. Գեորգ Արք. Նազարեան:
Քարոզեց Հոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Արաճաճան:
ընարան ունենալով Անառակի աւետարանական
առակէն «Հայր, մեղայ յերկինս և առաջի քո»
(Ղուկ. ԺԵ. 18): Անառակի առակը Քրիստոսի
պատմած առակներուն ամենէն վսեմն ու զեղե-
ցիկն է. առակ մը՝ որ ինքնին քաւ պիտի ըլլար
յայտնաբերելու Քրիստոսնէութան վնճ ու ազնիւ
ակզրունքները, Քրիստոսնէական վարդապետու-
թեան լոյսին: Եթէ մենք կը տրտմինք երբ որեւէ
բան մը կորսնցնենք, որքան առաւել Աստուած
կը տրտմի երբ մենք՝ որ իր ձեռակերտներն ենք,
անառակ որդիին նման կը կորսնցնենք մեր նոյնը:
Վասնզի, Աստուած մեղաւորին մահը հողեր,
այլ՝ դարձը: Մարմնական հաճոյքներ չեն կրնար
տեսական երջանկութիւնն պարզել մեզին, ու շատ
չանցած պիտի զգանք թէ տրտում է մեր հոգին:
Մեծ պահքի այս օրերը պէտք է որ ազաշխա-
րանքի առիթներ ըլլան մեզի. մեր միակ նպա-
տակը պէտք է ըլլայ փրկել մեր հոգին. մարդիկ
այլևս համոզուած են թէ մարմինը չէ կարելի
փրկել: Այդտեկ հիւանդութիւն մը, արկած մը, և
ահա ան կը դատապարտուի անէացման. ինչ որ
մեր մէջ տեսական է ու յարգի՝ հոգին է, որուն
փրկութեան հարցը պէտք է որ մտահոգէ անձինք
քրիստոնեայ անհատ, որպէսզի, երբ օր մը այս
կեանքէն անցնինք յաւիտեանականին, զիջացող
անառակ որդիին նման, Տէրը մեզ զիմաւորէ ող-
ջագործմամբ, հազուեցնէ նոր պատմութեանն ու
մատանին, ու բազմեցնէ իր սեղանին:

St. Anne եկեղեցւոյն մէջ, և տրուած ընդունե-
լութեան ներկայ գտնուեցան Հոգ. Տ. Պարզ
Վրդ. Վրթանէսեան և Տիար Կարպիս Հինգիան:

● Դչ. 17 Մարտ. — Կ. ա., Հին Քաղաքի
նորընտիր Ոստիկանապետ Պաքր Մոնամէտ Ալի,
իր առաջին այցելութիւնը տուաւ Պատրիարքա-
րանին:

● Ուր. 19 Մարտ. — Առաւօտեան ժամը
1.30ին, Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը, Պէյրութէ,
օդային զմով մեկնեցաւ Կալկաթա:

ԵՆՈՐ ՀԱՆՔԱՆԻԻՔ

Ժառանգաւորաց Վարժարանի եւ Էն-
ժայարանի Տեսչութիւնը իր շնորհակալու-
րիւնը կը յայտնէ Օրիորդ Սիրաբիի Տէր Ներ-
սեսեանին, որուն անխոնջ ջանքերուն շնոր-
հիւ ժառանգաւորներու նոր զգեստի շնոր-
հեան համար դարձեալ ստացած է 100 տ.
լար Տիկին Հէնրի Լայպմանէ (դուստր հանգ.
Դիլիգոր Զօհրապի), եւ 100 տլար ալ ուրիշ
բարեպաշտուիք մը, որ չէ ուզած իր ա.
նունը յայտնել:

Նոյնպէս, շնորհակալութիւններ Տա-
սուրեան եւ Փիլեհեան վանապետաց, որ
երկու հակ ձմեռնային զգեստներ նուիրեցին
Ժառանգ. վարժարանի աշակերտներուն:

ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ ՎՐԴ. ԱՐԱՄԱՍԵԱՆ
Տեսչ. Ժառ. Վարժ. եւ Ընժայարանի

Պ Ա Շ Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն Ք

● Դչ. 2 Մարտ. — Առաւօտուն, Գեր. Տե-
ղապահ Ս. Հայրը վանական զործերով մեկնեցաւ
Իսրայէլ և վերադարձաւ յաջորդ օրը առաւօտուն:

● Եր. 6 Մարտ. — Կ. ա., Քաղաքիս Լու-
տերականաց երէց Քրոպսթ Նոնանէս Տէօրինկ,
իր մեկնման առթիւ այցելեց Պատրիարքարան և
հրաժեշտ առաւ Գեր. Տեղապահ Սրբազանէն:

● Դչ. 9 Մարտ. — Առաւօտուն, Գեր. Տե-
ղապահ Ս. Հայրը ցամաքի ճամբով մեկնեցաւ
Պէյրութ, անկէ անցնելու համար շնորհաստան,
ուր պիտի դրաղի Ս. Աթոռոյ տնտեսական զոր-
ծերով:

● Եչ. 11 Մարտ. — Կ. վ., Քաղաքիս Փրան-
սական Centre Culturelի մէջ, R. P. Join-Lambertի
կողմէ, «La Cathédrale de Chartres» նիւթին չուրջ
տրուած բանաստեղծութեան ներկայ գտնուեցաւ
Հոգ. Տ. Զաւէն Արք. Զինչինեան:

● Կիր. 14 Մարտ. — Կ. վ., Ն. Ս. Պիոս ԺԵ.
Պապին պատկալութեան 15րդ տարեդարձին առ-
թիւ եղած զոհարանական մաղթանքին Լատինաց

ԱՂԱԽՆԻ ՄԱՅՐԱՊԵՏ ՊԱԳՐՃԵԱՆ

Ցաւով կ'արձանագրենք մահը Ս. Աթոռոյ
տարէց մայրապետներէն Աղաւնի Մայրապետ
Պապրճեանի, որ տեղի ունեցաւ Եր. 13 Մարտի
առաւօտեան ժամը 4ին, յետ երկարատեւ հիւան-
դութեան:

Հանգուցեալը ծնած է Ատաբաղար, 1873ին:
1938 Մարտ 10ին մտած է Ս. Աթոռոյ ծառայու-
թեան մէջ:

Թաղման կարգը կատարուեցաւ նոյն օրը ա-
ռաւօտեան ժամը 10ին, ըստ տղորութեան Ս.
Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյն մէջ, Զարչարանաց
Խորանին առջև. նախագահութեամբ Գեր. Տ.
Սուրէն Եպ. Բէմհանեանի, Հանգուցեալին մար-
մինը ամփոփուեցաւ Զամ-Թաղի գերեզմանա-
տան մէջ:

Տէրը թող իր յաւիտեանական լոյսին ար-
ժանացնէ բարեպաշտուհի Ննջեցեալի հոգին:

**«ՍԻՈՆ»Ի ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԳՒՐԱՆԸ
ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ԱՏԱՅԱԾ ԵՆ ՀԵՏԵԻՏԵԱԼ,
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ**

ԽՈՐՀՐԴԱՒՈՐ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆԸ ԱՆՄԱՀՆ ԺԻՐԱՅՐ: Սիրվարդ (ներտ.): Փարիզ, 1953:
Հետեւեալ 4 զիրքերուն հեղինակն ու նուիրատուն է Յակոբ Մ. Գուլումեան:
ԳՐԻԳՈՐ Մ. ՍԻՒՆԻ (Երաժշտագէտը եւ Մարդը): Ֆիլատէլֆիա, 1943:
ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱՆՈՒԱԳ: Նիւ Եորք, 1948:

ՈՍԿԵՂԷՆ ՀՈՒՆՁԲ: Նիւ Եորք, 1948:
ԱՐԻՒՆՈՏ ԱՆԱՊԱՏ: Պոսթըն, 1949: [բատու], 1947:

ԱՇԽԱՐՀԻՍ ՄԻՆՁԵՒ ՎԵՐՁԸ: Տօթ. Ֆրից Լօս: Թրգմ. Հ. Ռափայէլ Գօսեան (նուի-
թընձդէս, ԵՐԲ, ՈՒՐ: Քարլ Հարդլ: Թրգմ. Հ. Ռ. Գօսեան (ներտ.): Գահրէ, 1953:

ԼՈՒՄԸ (Ողբերգութիւն 3 Արար): Ս. Մ. Ծոցիկեան: Նուէր Վ. Ս. Մալխասեանէ:
Պոսթըն, 1949:

ՄԱՆԱՆՈՅ - Տարեգրքի: 1946: Նուէր «Մարանաթա»յի խմբագր. էն: Հալէպ, 1946:
» Տարեգրք: 1952 - 53: » » » » 1953:

ՊԵՐԷՔԷԹԼԻՐԻՆ ՄԷՆՊԱՍԻԸ: Հալէպ: Հեղինակ եւ ներտ. Տիմոթէոս Յ. Զօրպանեան:
ԳՈՒԶՈՒ ԻԼԷ ԶԷՎԺԼՄ: » » » » » » 1946:

ՍԲԱՆՁԵԼԻ ԸՆԹԵՐՑՈՒՄ: » » » » » » 1946:
ՎՏԱԿՆԵՐ ԱՆԱՊԱՏԻ ՄԷՋ: Տիկ. Չարլս Ի. Քամպէն: Թարգմանեցին Վեր. եւ Տիկին

Մ. Պօզօզլեաններ: Նուէր Տիկին Նուարդ Պօզօզլեանէ: Պէյրութ, 1953:
Օր. Զապէլ Զուլֆայեան կը նուիրէ 8 զիրքեր:

ԿԵԱՆՔԸ ԻՆՁՊԷՍ ՈՐ Է: Յակոբ Տէրունի (նուիրատու): Թէհրան, 1953:
Պաղտատի Հայոց Առաջնորդարանը կը նուիրէ ԷՋՄԻԱՄԻՆ Օրացոյցներէն 1950 - 52:

Հոգ. Տ. Կորիւն Վրդ. Մանուէլեան կը նուիրէ Արարերէն զիրք մը:
ՎԱՀԱՆ ՏԷՐԵԱՆ: Նուէր Եղուարդ Պողոստեանէ: Պէյրութ, 1953:

ՏԱՐԵԿԱՆ ԶԵՌՆԱՐԿ ԱՄԵՐԻԿԱՀԱՅՈՑ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆԻ: 6 Հատոր: 1947 - 1952:
Նուէր Ամերիկայի Հայոց Առաջնորդարանէն:

Աւետիս Տէրունեան կը նուիրէ 4 Անգլիներէն զիրքեր:
Գահրէէն, Վ. Գարուշեան կը նուիրէ հետեւեալ զիրքերը. —

Ա) ՆՈՐ ՄԱՆԿԱՊԱՐՏԷՋ: Զապէլ Զաքարեան:
Բ) ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ, 3 Հատոր: Լ. Աճէմեան:

Գ) ՀԱՅ ԼԵՋՈՒ, 2 Հատոր: Ռ. եւ Լ. Աճէմեան:
Դ) ԿՐՕՆՔ, 4 Հատոր: Յովնան Յովհաննէսեան:

Ե) ԿԱՆԱՋ ՀՈՎԻՏԷՆ: Յակոբ Արամեան:
Հետեւեալ 2 զիրքերը նուէր ստացուած են Տ. Սերովը Ծ. Վրդ. Մանուկեանէ:

ԼՈՒՍԱՇՈՂ ԴԷՄՔԵՐ եւ ԿԵԱՆՔ ԵՒ ԽՈՐՀՈՒՐԴ: Սիոն Եպս. Մանուկեան:
ՆԵՐԱՇՈՒԹԻՒՆ ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ: Գրիգոր Ա. Սարաֆեան:

ՅԵՂԻՆ ՓԱՌՔԸ: Մինաս Թէօդէօլեան (նուիրատու): Հալէպ, 1952:
Հետեւեալ 4 զիրքերը նուէր ստացուած են Երուանդ Զատրընեանէ:

ՀԱՅՐԵՆԻՔ: Մեներգ երժշ. Արտաշէս Խաչատրեանի: Պէյրութ, 1953:
ՋՐԱՆՑՔՈՎԸ ՋՈՒՐ ԵԿԱՒ: » » » » » »

ԵՐԵՒԱՆ: » » Արամ Խաչատրեանի: » »
ՀՕՅ ՆԱԶԱՆ: Խմբերգ » Կարա - Մուրզայի: » »

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ: Ա. Մաս: Գ. Գիւզալեան: Նուէր «Համազգային»էն: 1953:
Մի ոմն կը նուիրէ զիրք մը:

ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՅՐ ԵՒ ԻՐ ՆԱՐԵԿ ԱՂՕԹԱՄԱՏԵԱՆԸ: Գր. Սարաֆեան (ներտ.), 1951:
ԿԵԱՆՔԻՍ ՃԱՄԲԷՆ: Զարուհի Գալէմբարեան (ներտ.): Անթիլիաս, 1952: (2 օրինակ):

ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆԻ ՄԸ ՅԻՇԱՏԱԿՆԵՐԸ, 7 Հատոր: Ռուբէն Տէր Միխասեան: Նուէր
Տօթ. Ս. Գ. Քէշիշեանէ:

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆԻ ՆՇԱՆ ՓԱԼԱՆՃԵԱՆ ՃԵՄԱՐԱՆ: Ընդհ. Տեղեկութիւններ եւ Ընդունե-
լութեան Պայմաններ: Նուէր Համազգային Ընկերութենէն: Պէյրութ, 1953:

(Շարունակելի)

ՄԱՍԻՆՆԵՐ ՏԵԿԵՆԵ

ՄԱՅՐ ՅՈՒՅԱԿ ՉԵՌԱԳՐԱՅ ՍՐԲՈՅ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ

ԵՐՐՈՐԴ ՀԱՏՈՐ

ԿԱԶՄԵՑ

ՆՈՐԱՅՐ ԵՊՍ. ՊՈՂԱՐԵԱՆ

Յ. ՕՇԱԿԱՆԻ

ՀԱՄԱՊԱՏԿԵՐ ԱՐԵՒՄՏԱՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՀԱՏՈՐ

“ՌՈՄԱՆՔԻՔՆԵՐ”

ՀԱՅՐ ՂԵՒՈՆԴ ԱԼԻՇԱՆ — ՄԿՐՏԻՉ ՊԵՇԻԿՅԱՆԸ — ՊԵՏՐՈՍ ԴՈՒՐԵԱՆ

ԵՆ

ԵՐՐՈՐԴ ՀԱՏՈՐ

“ԿՐՏՍԵՐ ՌՈՄԱՆՔԻՔՆԵՐ”

Թ. ԹԵՐԶԵԱՆ — Յ. ՍԵԹԵԱՆ — Մ. ԱՃԵՄԵԱՆ — Ռ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

ՀՐԱՆԴ Ք. ԱՐՄԷՆԻ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԽՈՐԵՆԱՅԻՒՄ ԲՆՆԱԴԱՏՈՒԹԵԱՆ